

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Historie doživotních trestů v České republice

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslav Jůzl, Ph. D.

Vypracoval:

Miloslav GUTTER

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Historie doživotních trestů v České republice“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 15. dubna 2010

.....
Miloslav Gutter

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph. D. za užitečnou metodickou pomoc, doporučenou literaturu a cenné rady, které mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Miloslav Gutter

OBSAH

ÚVOD	2
I TEORETICKÁ ČÁST	3
1. TREST, JEHO FUNKCE A ÚČEL	4
1.1 POJEM TRESTU	4
1.2 FUNKCE TRESTU	5
1.3 ÚČEL TRESTU	9
2. VÝVOJ DOŽIVOTNÍHO TRESTU NA NAŠEM ÚZEMÍ PŘED ROKEM 1990	12
2.1 TRESTÁNÍ PŘED ROKEM 1852	12
2.2 UKLÁDÁNÍ A VÝKON DOŽIVOTNÍCH TRESTŮ V OBDOBÍ LET 1852 AŽ 1939	13
2.3 UKLÁDÁNÍ A VÝKON DOŽIVOTNÍCH TRESTŮ V OBDOBÍ LET 1939 AŽ 1945	23
2.4 UKLÁDÁNÍ A VÝKON DOŽIVOTNÍCH TRESTŮ V OBDOBÍ LET 1945 AŽ 1948	24
2.5 UKLÁDÁNÍ A VÝKON DOŽIVOTNÍCH TRESTŮ V OBDOBÍ LET 1948 AŽ 1950	27
2.6 UKLÁDÁNÍ A VÝKON DOŽIVOTNÍCH TRESTŮ V OBDOBÍ LET 1950 AŽ 1990	29
3. VÝVOJ DOŽIVOTNÍHO TRESTU PO ROCE 1990	32
3.1 VÝVOJ DOŽIVOTNÍHO TRESTU PODLE ZÁKONA Č. 140/1961 Sb.....	32
3.2 DOŽIVOTNÍ TREST PODLE ZÁKONA Č. 40/2009 Sb.....	36
II PRAKTICKÁ ČÁST	39
4. DOŽIVOTNÍ TREST ODNĚTÍ SVOBODY V PRAXI	40
4.1 POČTY DOŽIVOTNĚ ODSOUZENÝCH U NÁS	40
4.2 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY NA DOŽIVOTÍ.....	43
ZÁVĚR	47
RESUMÉ	49
ANOTACE	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	51
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	54

ÚVOD

Mezi frekventované sociálně patologické jevy náleží kriminalita. Jedním z prostředků působení proti tomuto jevu je i trestní právo, jehož součástí je taktéž systém trestů. Mezi nimi má své místo i trest odnětí svobody na doživotí, jenž je ukládán za velmi závažné trestné činy, který byl poměrně dlouho ze strany odborníků i veřejnosti opomíjen, poněvadž pozornost byla věnována hlavně kontroverznímu trestu smrti. Právě v souvislosti se zrušením trestu smrti, k čemuž došlo v procesu humanizace trestního práva u nás novelou trestního zákona č. 140/1961 Sb. provedenou s účinností od 1. července 1990 zákonem č. 175/1990 Sb., byl do systému ukládaných trestů po takřka 34 letech zaveden trest odnětí svobody na doživotí. Trest odnětí svobody na doživotí tak byl zaveden jako náhrada tolik diskutovaného trestu smrti.

Společně se zavedením doživotního trestu odnětí svobody začaly být diskutovány různé otázky, které se dotýkají právních, sociologických, filozofických, psychologických, ekonomických či etických aspektů, jež se jej dotýkají. Již jen z tohoto výčtu jsou zřejmé dvě skutečnosti. Tou první je fakt, že posuzovat dopady trestu odnětí svobody na doživotí není právě lehké, tou druhou pak fakt, že pro toto posouzení je nutné uplatnit všechny naznačené pohledy.

Cílem této bakalářské práce je pojednat nejprve o pojmu trestu, jeho účelu a funkcích a následně přinést přehled o historickém vývoji trestu odnětí svobody na doživotí na našem území v moderních dějinách, tj. od roku 1918. V souladu se zvoleným cílem jsem bakalářskou práci rozčlenil do čtyř kapitol. V první z nich je vymezen pojem „trest“, přičemž v téže kapitole jsou rozebrány funkce trestu a účel trestu (trestání). Ve druhé kapitole přináším přehled vývoje trestu odnětí svobody na doživotí v Československu od roku 1918 až do roku 1990, kdy byl tento trest do našeho právního řádu opět zaveden. Ve třetí kapitole řeším otázky institutu trestu odnětí svobody na doživotí, respektive jeho vývoje po roce 1990, přičemž výklad k této problematice končí současností, která je zpracována dle faktického a právního stavu ke dni 1. února 2010. V poslední kapitole jsou nastíněny některé otázky výkonu trestu odnětí svobody na doživotí v současnosti.

Při zpracování bakalářské práce byla jako hlavní metoda využita analýza právních předpisů, judikatury, relevantní literatury, dalších právních textů i statistických údajů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. TREST, JEHO FUNKCE A ÚČEL

Pro lepší pochopení různých aspektů trestu odnětí svobody na doživotí je nezbytné v první řadě pochopit, co je podstatou trestu. Dále je nutné pojednat o funkcích trestu a posléze i o účelu trestu, díky čemuž lépe vynikne postavení tohoto trestu v systému trestněprávních sankcí.

1.1 Pojem trestu

Pojem trestu pregnantně vymezil náš přední odborník na trestní právo F. Púry, který píše, že „Trest v trestním právu České republiky lze ... charakterizovat jako specifický, zákonem stanovený a státem vynutitelný následek spáchaného trestného činu, který ukládají soudy v trestním řízení a který obsahuje negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele a působí pachateli určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje splnění účelu trestu a trestního zákona. Trest je zvláštním druhem právní sankce, která je stanovena v rámci trestní odpovědnosti za naplnění zákonných znaků skutkové podstaty trestného činu“ (Šámal, Púry, Rizman, 2004, s. 177 a 178). V komentáři k zákonu č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“) kolektivu autorů pod vedením J. Jelínka je pojem „trest“ vymezen následovně: „Trestem se rozumí prostředek státního donucení, který lze uložit výlučně pachateli trestného činu. Je ukládán výhradně soudem, kterým je pachateli způsobena újma“ (Jelínek a kol., 2009, s. 80). Trest je možno označit jako jeden z právních následků, jež jsou spojeny s trestným činem. Nejedná se ovšem o jediný a nutný právní následek trestného činu v tom smyslu, že by nutně nastupoval ve všech případech po spáchání trestného činu. Kromě trestu či namísto trestu totiž může být právním následkem spáchaného trestného činu především ochranné opatření či povinnost k náhradě škody.

Druhy trestů, které může soud za spáchané trestné činy uložit, jsou uvedeny v ustanovení § 52 trestního zákoníku. Zmíněné ustanovení obsahuje jejich taxativní výčet, který zahrnuje následující tresty:

- odnětí svobody;
- domácí vězení;
- obecně prospěšné práce;

- propadnutí majetku;
- peněžité trest;
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty;
- zákaz činnosti;
- zákaz pobytu;
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce;
- ztráta čestných titulů nebo vyznamenání;
- ztráta vojenské hodnosti;
- vyhoštění.

Taxativní uvedení výčtu trestů, jimiž je možné pachatele trestného činu postihnout, je zcela v souladu se zásadou zákonnosti (*nulla poena sine lege*), která je výslovně zakotvena v ustanovení § 37 odst. 1 trestního zákoníku, jež je formulováno následovně: „Trestní sankce lze ukládat jen na základě trestního zákona“.

Vzhledem k řešené problematice dlouhodobých trestů odnětí svobody jsou relevantní i ustanovení § 52 odst. 2 a 3 trestního zákoníku. V ustanovení § 52 odst. 2 trestního zákoníku je diferencováno mezi třemi základními variantami trestu odnětí svobody, kterými jsou:

- nepodmíněný trest odnětí svobody;
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody;
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem.

Z tohoto výčtu je zřejmé, že v porovnání se zákonem č. 140/1961 Sb., trestní zákon (dále jen „trestní zákon“), není institut podmíněného odsouzení samostatným druhem trestu, nýbrž jednou z forem trestu odnětí svobody. V ustanovení § 52 odst. 3 trestního zákoníku je uvedeno, že zvláštním typem trestu odnětí svobody je výjimečný trest, který je blíže specifikován v ustanovení § 54 trestního zákoníku.

1.2 Funkce trestu

V průběhu historie docházelo k vývoji funkcí trestu. Do současnosti se funkce trestu ustálily do níže uvedené podoby. Je však nutné si uvědomit, že se jedná pouze o teoretické dělení, přičemž v praxi dochází k prolínání jednotlivých dále uvedených funkcí. Rovněž tak v

trestním zákoníku jsou tyto funkce obsaženy v nestejném rozsahu. Teorie uvádí pět základních funkcí trestu (Karabec, 2000, s. 108):

- Odplatná – tuto funkci je možno považovat za jednu z historicky nejstarších funkcí trestu, při níž je trest vnímán coby přirozený důsledek jednání, které je v rozporu se zákonem. Odplatná funkce trestu vychází z toho, že je morální povinností společnosti potrestat jedince porušujícího základní morální zásady, jež jsou implantovány do trestního práva. Trestem je pachateli působena určitá újma. Výše této újmy souvisí s druhem uloženého trestu. Tento by měl být adekvátní míře zavinění a závažnosti činu, jehož se pachatel dopustil. Odplatná funkce trestu usiluje o to, aby došlo k nastolení rovného a proporcionálního vztahu mezi proviněním jedince a jemu uloženým trestem. Trest jako odplata je současně sociální mstou, jejímž nástrojem je stát, nikoliv oběti. S funkcí trestu jako odplaty jsou spojeny dva aspekty. Ten první je dán tím, že myšlenka odplaty má významný vliv na veřejné mínění, což přispívá k utváření reakcí společnosti ve vztahu k uloženým sankcím a současně pozitivně působí na právní vědomí členů společnosti. Druhý aspekt spočívá v tom, že odplatná funkce slouží ze strany státní moci jako kontrola uplatňování neomezených trestů, přičemž trest má pro potenciální pachatele odstrašující účinek.
- Odstrašující – význam této funkce vyplývá z toho, že uložený trest pachatele obvykle odrazuje od jednání, které je v rozporu se zákonem. Hrozba trestu za nežádoucí jednání má taktéž odstrašující vliv na další členy společnosti, kteří by se potenciálně mohli dopustit nějakého protiprávního jednání. Je ovšem nutno upozornit na skutečnost, že stejný trest a podmínky jeho výkonu mají na různé odsouzené odlišný dopad (prožívají jej odlišně), což znamená, že proces odstrašení má individualizovaný charakter. Optimální míra odstrašení není dána ani tak tvrdostí potenciálně hrozícího trestu, jako spíše rychlostí odhalení delikventa a neodvratnosti trestu, který je mu ukládán. O pravdivosti tohoto tvrzení svědčí mimo jiné i skutečnost, že znovuzavedení trestu smrti v některých zemích, kde předtím došlo k jeho zrušení, se nijak výrazně a dlouhodobě neprojevalo ve snížení kriminality (Viz např. Kuchta, Válková a kol., 2005, s. 191). Je tak nutno si uvědomit, že význam odstrašení nelze u trestů přeceňovat, což vyplývá z toho, že

motivace a rozhodnutí pachatele spáchat trestný čin je výslednicí vzájemné interakce více vnitřních i vnějších faktorů.

- Rehabilitační - tato funkce je řešením otázky, jaká opatření je nezbytné přijmout vůči pachateli a jak je zapotřebí s ním zacházet v rámci výkonu trestu, aby se podařilo zamezit dalšímu páchání trestné činnosti ze strany jeho osoby. V souladu s touto teorií lze trest ospravedlnit pouze za toho předpokladu, že pachateli se dostane takového odborného zacházení, díky kterému bude možné poznat jeho osobnostní vlastnosti a vlastnosti chování ve vzájemném působení s venkovním prostředím, jež u něj vyúsťují k páchání trestné činnosti. Na základě tohoto poznávacího procesu je nutno zvolit optimální reedukativní (korektivní) působení na osobnost pachatele, které by mělo ovlivňovat jeho motivaci, a jež by mělo být vedeno správným způsobem, a to s cílem dosáhnout nápravy pachatele, který se pak bude vyznačovat společensky žádoucím chováním. Výchozím momentem rehabilitační teorie je premisa předpokládající, že delikventní chování jedince má úzkou souvislost s určitými vlivy, jež jsou poznatelné, a mezi které je možné zařadit nedostatky ve výchově jedince, nefunkční či narušené prostředí v rodině, určité biologické nebo psychické predispozice, situace, kdy má jedinec existenční problémy (delikventní chování je tu chápáno jako vyústění těchto vlivů). Z uvedeného je patrné, že rehabilitační teorie akcentuje individuálnost osobnosti pachatele stejně jako individuálnost jakéhokoliv delikventního jednání. Rehabilitační funkce trestu byla preferována především v průběhu šedesátých let minulého století ve Spojených státech a o něco později i v některých zemích evropského kontinentu, především pak ve Skandinávii. Favorizování této funkce trestu vedlo k velkému množství různých strategií a terapeutických postupů, které byly využívány při formativním působení na odlišné skupiny delikventů (např. alkoholiků, agresivních jedinců apod.). Preferování rehabilitační funkce trestu se promítlo i do výstavby vězeňských zařízení, která byla budována s ohledem na možnosti realizace různých edukačních programů. Nespornou výhodou tohoto přístupu je respektování specifických zvláštností každého jedince, který se dopustil trestného činu a je následně potrestán, přičemž na tomto základě veškeré působení na pachatele směřuje k jeho úspěšnému zařazení se do společnosti. Tohoto má být

dosaženo na základě porozumění příčin problémů daného jedince vnímaných v sociálním kontextu, načež je na jedince během výkonu trestu působeno vhodnými terapeutickými postupy, jejichž cílem a smyslem je změna jeho chování žádoucím směrem. Slabinou tohoto přístupu k zacházení s odsouzenými jsou poměrně značné nároky, jež jsou kladeny na erudovanost personálu věznic, popřípadě i na účast expertů, což celý takto vedený proces reedukativního působení činí velmi finančně nákladným. Mezi negativa těchto postupů zacházení s odsouzenými je možné zařadit též to, že vyžadují účast odsouzených na programech výchovného působení. Že je splnění tohoto požadavku v některých případech v podstatě nemožné, je nasnadě.

- Eliminační – podle zastánců preferujících eliminační funkci trestu je stěžejní rolí trestního postihu především dočasná nebo permanentní izolace delikventa od zbytku společnosti. Tato izolace je na jedné straně chápána coby nejvíce citelná újma, kterou lze pachateli způsobit, na straně druhé pak jako nejspolehlivější ochrana společnosti před jeho negativním působením. V této souvislosti je možné zmínit, že tato funkce trestu je uplatňována již od úsvitu lidské civilizace, kdy bylo vyhánění z osady, kde bydlel kmen či rod, považováno za jednu z nejpřísnějších sankcí, která se de facto v řadě případů rovnala ortelu smrti. V současnosti je izolace jedince od zbytku společnosti odůvodnitelná pouze u těch delikventů, u nichž nelze v rámci procesu resocializace dosáhnout změny jejich chování, a proto není možné u nich vyloučit další selhání a spáchání společensky nežádoucího jednání. Rozhodnout o tom, zda se o takového delikventa jedná či nikoliv však není jednoduché, a to ani přes stále větší množství poznatků o příčinách jednání lidí, které jsou díky rozvoji věd k dispozici. To s sebou nese problém odpovědnosti rozhodování o osudu pachatele, které má dvě dimenze – společnost, která má být izolací pachatele chráněna, a konkrétního pachatele, který má být citelně krácen na svých právech a svobodách. Pro minimalizaci či vyloučení excesů je takovéto rozhodování v kompetenci odborníků a znalců, kteří berou na zřetel různé aspekty v dlouhodobé perspektivě. Podstatou eliminační funkce trestu je tedy ochrana společnosti coby celku, a to tím, že je konkrétním delikventům jejich fyzickou izolací bráněno v páchání trestné činnosti.

- Restituční – u teorií upřednostňujících tuto funkci trestu je důraz kladen na odstranění následků trestného činu a nahrazení škody, kterou pachatel oběti způsobil. Podstata restituční funkce trestu spočívá v navození narušené rovnováhy v sociálních vztazích, jež bylo způsobeno spácháním trestného činu, což bývá spjato i s uspokojením nároků jedinců poškozených trestným činem. Restituční funkce trestu úzce souvisí s tzv. restorativním přístupem k řešení kriminálního jednání, o kterém je možné uvést, že „... neznamená odmítnutí klasických trestních postupů a sankcí, ale jde o jejich vhodné doplnění, rozšíření možnosti volby reakce na trestný čin a možnost pro uplatnění individualizovaného přístupu k pachateli, což v důsledku pozitivně ovlivní účinnost trestního postihu“ (Sotolař, Válková, 1999, s. 617). Zavádění prvků restorativní justice bylo spojeno s úspěchy na poli snižování kriminality např. v poválečném Japonsku, kde byly k nápravě pachatelů využívány i takové instituty, jakými jsou omluva, lítost, náprava a odpuštění. K těmto prvkům je možné dále uvést, že mechanismy jejich působení jsou vlastní i množství náboženských směrů, které mohou být rovněž tak nápomocny k posílení jejich účinků (viz např. Kuchta, Válková, 2005, s. 183 až 193).

1.3 Účel trestu

V porovnání s předchozí právní úpravou, ve stávajícím trestním zákoníku není výslovně obsaženo vymezení trestu, respektive účelu trestních sankcí. Vůdčí ideje sankcionován jsou ovšem inkorporovány ve vymezení základních principů, jimiž se řídí ukládání trestněprávních sankcí, a jež jsou obsaženy v ustanovení § 37 a § 38 trestního zákoníku. V následujících ustanoveních trestního zákoníku jsou tyto obecné vůdčí ideje blíže konkretizovány jak pro tresty (ustanovení § 39 až § 45 trestního zákoníku), tak i pro ochranná opatření (ustanovení § 96 a § 97 trestního zákoníku).

Ustanovení § 37 a § 38 trestního zákoníku zahrnuje následující obecné zásady sankcionování, které vyjadřují i účel trestu (Jelínek a kol., 2009, s. 59):

- Zákonosti – je obsažena v ustanovení § 37 odst. 1 trestního zákoníku, podle něhož je přípustné trestní sankce ukládat výhradně na základě zákona (zásada nulla poena sine lege, tj. není trestného činu bez zákona).
- Humanity – je zakotvena v ustanovení § 37 odst. 2 trestního zákoníku, přičemž toto

ustanovení nepřipouští, aby byly pachateli uloženy kruté a nepřiměřené trestní sankce. Současně nesmí být výkonem trestní sankce ponížena lidská důstojnost. Nepřípustnost krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestu je dále obsažena v čl. 7 odst. 2 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „LZPS“) i v mezinárodním právu (např. čl. 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech).

- Přiměřenosti - je vtělena do ustanovení § 37 odst. 2 a § 38 odst. 2 trestního zákoníku; v souladu s citovanými ustanoveními trestního zákoníku je na místě, aby ukládaná sankce (především pak trest) byla přiměřená spáchanému trestnému činu (viz díky ustanovení § 37 odst. 2 věta první trestního zákoníku „Pachateli nelze uložit ... nepřiměřené trestní sankce.“). Soud je současně oprávněn pachateli uložit toliko takovou sankci, jež je v daném případě postačující k ochraně společnosti, jakož i dalších funkcí trestně právních sankcí, tzn. že by neměl ukládat sankci postihující pachatele neodůvodněně přísně (viz znění ustanovení § 38 odst. 2 trestního zákoníku: „Tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější.“).
- Individualizace – je v trestním zákoníku začleněna do ustanovení § 38 odst. 1; podle ní je nutno při ukládání sankce vzít do úvahy individuální okolnosti daného případu, především povahu a závažnost spáchaného činu, stejně jako poměry pachatele.
- Ochrana zájmů osob poškozených trestným činem – vyplývá z ustanovení § 38 odst. 3 trestního zákoníku, podle něhož je zapotřebí, aby soud při ukládání trestních sankcí přihlédl rovněž k právem chráněným zájmům osoby, které byly trestným činem poškozeny; to v praxi znamená zejména zohlednění nároků poškozených na materiální a morální satisfakci.

Shora uvedené účely trestů jsou dosahovány zejména jejich ukládáním a výkonem. Ukládání a výkon trestů přitom přichází do úvahy tehdy, jestliže dojde k závažnějšímu ohrožení či poškození zájmů, které jsou chráněny trestním zákoníkem. Poněvadž naše trestní právo vychází ze zásady humanismu, respektuje princip, podle něhož musí být trestní represe úměrná a rozumná. Naplnění tohoto principu znamená, že trestní právo má způsobovat toliko újmu v rozsahu, jenž je nezbytný pro splnění účelu trestu. Újma spojená s trestem

tak musí odpovídat povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, poměrům pachatele a právem chráněným zájmům osob, jež byly trestným činem poškozeny. Tyto požadavky jsou obsaženy v již citovaném ustanovení čl. 7 odst. 2 LZPS, v němž je zakotveno, že nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestu. Zmínit je nutné taktéž ustanovení čl. 37 odst. 2 věta druhá trestního zákoníku, které uvádí, že výkonem trestní sankce¹ nesmí být ponížena lidská důstojnost.

¹ Trestními sankcemi jsou v souladu s ustanovením § 36 trestního zákoníku tresty a ochranná opatření.

2. VÝVOJ DOŽIVOTNÍHO TRESTU NA NAŠEM ÚZEMÍ PŘED ROKEM 1990

Pro účely výkladu k problematice vývoje trestu odnětí svobody na doživotí na našem území před rokem 1990 je možné využít následující periodizaci, která vyplývá zejména z platnosti jiných právních úprav v oblasti trestního práva hmotného, které mají zásadní vliv na existenci a výkon předmětného trestu. Období do roku 1990 je tak možné rozčlenit na následující dílčí úseky:

- období do roku 1852;
- období let 1852 až 1939;
- období let 1939 až 1945;
- období let 1945 až 1948;
- období let 1948 až 1950;
- období let 1950 až 1990.

2.1 Trestání před rokem 1852

V celém průběhu středověku byla u nás uplatňována poměrně široká paleta trestů – od trestu smrti, přes tzv. mrzačící tresty, konfiskaci majetku, pustošení majetku pachatele (tzv. plen), pokuty až po ztrátu cti. V uplatňovaných trestech byl uplatňován určitý symbolismus, díky němuž trest symbolicky vyjadřoval pomstu na pachateli. Vězení obvykle nesloužilo jako trest. Bylo spíše zajišťovacím institutem, jež tak sloužilo zejména k zajištění podezřelých a obviněných osob. Málodky se týkalo šlechticů, kteří měli možnost se z něj „vyručit“, čili poskytnout záruku, že se dostaví k soudu, aniž by byli omezeni na svobodě. Vězení se začalo užívat v širší míře přibližně v 16. století, a to obzvláště ve městech (v Čechách tzv. šatlava, na Moravě tzv. šerovna). Přesto bylo i v této době vězení využíváno hlavně k zajištění pachatele až do výkonu vlastního trestu (Vlček, 1993, s. 14).

Tradici starého českého práva přerušil až tzv. tereziánský zákoník (*Constitutio Criminalis Theresiana*) vydaný roku 1765. Ve své době se jednalo stále ještě o zaostalou právní normu, která nerespektovala princip úměry zavinění ve vztahu k ukládanému trestu. Tresty měly mít exemplární charakter, a proto bývaly i nadále ukládány tresty tvrdé, jejichž smyslem mělo být odstrašení potenciálních pachatelů. Velmi často býval ukládán i trest smrti.

Podstatně pokrokovější právní normou byl Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně vydaný v roce 1787 císařem Josefem II. Tato norma již byla v mnohém ovlivněna převratným dílem Caesara Beccaria O zločinech a trestech (1774; *Dei delitti e delle pene*). Díky tomu byla v tomto zákoníku uplatněna zásada úměrnosti trestu zavinění pachatele. Tresty měly sledovat převýchovu pachatele, což je možno hodnotit pouze pozitivně, avšak tohoto cíle mělo být dosahováno někdy až příliš tvrdými tělesnými tresty. Pro řádné řízení byl zrušen trest smrti, jenž byl ponechán pouze pro stanné právo. Trest odnětí svobody býval prováděn v žaláři se železy na rukou i nohou.

Za významný počín v oblasti trestního práva u nás je nutno považovat Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, který byl vydán dne 3. září 1803.² O jeho kvalitách svědčí i to, že následující trestní zákoník z roku 1852 byl v podstatě pouze jeho novelizací. V tomto zákoníku byly stanoveny tresty smrti (tento býval vykonáván výhradně oběšením) a žaláře. V případě žaláře byly stanoveny jeho tři stupně – žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší. Žalář mohl být současně doživotní či dočasný. Dočasný žalář mohl být vykonáván v rozpětí od šesti měsíců do dvaceti let.

Při těžkém žaláři byl vězeň ukován na nohou, při výkonu nejtěžšího žaláře též na rukou i v pase. Počínaje těžkým žalářem nebylo vězni podáváno maso a byl uchovávan v izolaci. Teplé jídlo (nikoliv však maso) dostávali vězni obden, jinak dostávali k jídlu jen chléb a vodu. Trest žaláře býval zostřován různými způsoby: výkonem nucených prací, vystavením na pranýř, bitím holí nebo metlou, postem a vyhnanstvím po vykonání trestu. Těžký a nejtěžší žalář byl spojen i se ztrátou občanských práv či šlechtictví, akademických titulů, dosažených vojenských hodností a právní způsobilosti.

2.2 Ukládání a výkon doživotních trestů v období let 1852 až 1939

Základem rakouského a posléze československého trestního práva se stal zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, který byl přijat 27. května 1852. Po

² Jeho text je dostupný v digitalizované podobě např. z webových stránek digitální knihovny Kramerius NK ČR na adrese <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=21924>

vzniku Československa (vzniklo 28. října 1918) bylo nutné vyřešit otázku případné kontinuity právního řádu. Otázku diskontinuity nebo kontinuity řešil zákon Národního výboru československého č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého (bývá nazýván jako „recepční norma“). V jeho ustanovení čl. 2 bylo konstatováno, že: „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.“ Bylo tomu tak z toho důvodu, aby „...byla zachována souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu...“. Na základě recepční normy se tak staly základními normami oboru trestního práva po vzniku samostatné Československé republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích. Na území Slovenska zůstal na základě recepční normy v platnosti zákonný článek V z roku 1878, trestní zákoník o zločinech a přečinech (uherský trestní zákoník) a zákon o přestupcích z roku 1879, které byly původně platné na území Uherska. V dalším výkladu bude věnována pozornost problematice trestu odnětí svobody na doživotí podle zákona č. 117/1852 ř. z.

Už v této právní normě, která byla na území dnešní České republiky účinná až do 31. prosince 1950, byla vyjádřena zásada *nullum crimen sine lege*, a to v ustanovení čl. IV, které zakotvovalo, že „Podle tohoto trestního zákona může se počínajíc od toho dne, kterého nabude platnosti, jen to za zločin, za přečin nebo za přestupek pokládati a trestati, co se v něm výslovně za zločin, za přečin nebo za přestupek prohlašuje.“ Určitým omezením této zásady však bylo ustanovení č. V, podle něhož „Posuzování a trestání jiných přestupků zákona, na které se ani tento trestní zákoník ani ... zvláštní zákony trestní nevztahují, zůstává se úřadům k tomu ustanoveným dle předpisů o tom vydaných.“ Takovými úřady byly policejní úřady a úřady (orgány) správní.

Hlavní druhy trestů byly uvedeny v ustanovení § 12 zákona č. 117/1852 ř. z. Zde bylo konstatováno, že „Trestem zločinů jest smrt zločincova nebo přidržení ho v žaláři.“ Jak vyplývalo z ustanovení § 14 zákona č. 117/1852 ř. z., trest žaláře byl v závislosti na „rozdílné tuhosti“ dělen na dva stupně, přičemž první stupeň byl označován pojmem „žalář“ bez přídatku, druhý pak pojmem „těžký žalář“. Jak se dočítáme v § 15 zákona č. 117/1852 ř. z., „Při prvním stupni trestu žaláře chová se trestanec bez želez, avšak těsně opatřen a stravován tak, jak to připouští zařízení trestnic pro takové zločince určených podle předpisů již o tom vydaných, nebo které ještě vydány budou.“ Současně nebylo vězni povoleno se s kým-

koliv scházet, pokud tomu nebyl přítomen dozorce vězňů. Vězni mezi sebou nemohli ani konverzovat v jazyce, který dozorce vězňů neovládal. Ustanovení § 16 zákona č. 117/1852 ř. z. uvádělo podmínku výkonu trestu těžkého žaláře (druhého stupně), podle níž se „Rozmluva s lidmi, již nemají přímo s jeho vězněním co činiti, povoluje ... odsouzení toliko v případech zcela zvláštních a důležitých.“

Stupně trestu žaláře podle jeho trvání byly definovány v ustanovení § 17 zákona č. 117/1852 ř. z. V něm stálo, že „K trestu žaláře odsuzuje se zločinec buď na celý život nebo na určitý čas. Nejkratší trvání dočasného žaláře jest zpravidla ... šest měsíců, nejdelší dvacet let. Doba trestu a všeliké jiné právní účinky trestního rozsudku se počínají, pokud v rozsudku jinak určeno není, od té chvíle, kdy vyhlášen byl rozsudek, proti němuž není žádného dalšího právního prostředku.“ Délka trestu, který soud mohl zločinci uložit za spáchaný trestný čin, byla u každé skutkové podstaty uvedena jako rozpětí „...od nejkratší do nejdelší doby, v němž zpravidla trvání trestu podle velikosti zločinu se má vyměřiti.“ Trest žaláře byl vždy spojen s „přidrčováním k práci“. Z toho důvodu musel každý trestanec „...konati tu práci, kterou zařízení trestnice s sebou přináší. U přidělování těchto prací hleděti se má co možná na stupeň trestu žaláře, na dosavadní způsob zaměstnání a na vzdělání trestanců.“ Zde je patrná snaha o individualizaci trestu. Trest žaláře býval vykonáván výhradně v zemských trestnicích.

Ustanovení § 19 zákona č. 117/1852 ř. z. stanovovalo možné způsoby zostření trestu žaláře. Zde bylo uvedeno, že trest žaláře je možné zostřiti následujícími způsoby:

- postem – podmínky tohoto způsobu zostření trestu žaláře byly uvedeny v ustanovení § 20 zákona č. 117/1852 ř. z. (Posty), kde bylo uvedeno, že „První a druhý stupeň žaláře může postem býti zostřen v ten způsob, že se trestanec některé dny drží jen o vodě a chlebě. To však dítí se nemá vícekrát než třikrát v týdně a jen ve dnech ne nepřetržitě po sobě jdoucích.“
- vykázáním tvrdého lože – podmínky zostření nazvaného „tvrdé lože“ byly uvedeny v ustanovení § 21 zákona č. 117/1852 ř. z., podle něhož jeho podstata spočívala v tom, že „... se obmezí trestanec na pouhé desky, což dítí se smí jen ve dnech ne nepřetržitě za sebou jdoucích a ne častěji než třikrát v týdně.“

- přidržením v samovazbě – podmínky samovazby byly upraveny v ustanovení § 22 zákona č. 117/1852 ř. z., kde bylo konstatováno, že „Držení v samovazbě nesmí nepřetržitě trvati déle jednoho měsíce, a lze ho potom zase užítí teprve za měsíc. Ostatně má k trestanci po čas samovazby alespoň dvakrát za den také docházeti některá z osob dohlédajících v trestnici, a má se mu dáti přiměřené zaměstnání.“
- uzavřením o samotě v temné komůrce – bylo upraveno v ustanovení § 23 zákona č. 117/1852 ř. z., kde bylo uvedeno, že uzavření o samotě v temné komůrce mohlo trvat nepřetržitě maximálně tři dny, přičemž toto zostření bylo možno opakovat až po týdenní přestávce; maximální délka tohoto druhu zostření žaláře mohla činit třicet dnů za rok.
- vypověděním ze země po vystálém trestu – v souladu s ustanovením § 25 zákona č. 117/1852 ř. z. mohli být ze země vypovězeni pouze zločinci-cizozemci, přičemž vykázání se muselo vztahovat vždy na celé území Československé republiky.

Ustanovení hlavy třetí (§ 43 až § 45) a čtvrté (§ 46, § 47) zákona č. 117/1852 ř. z. uváděla přitěžující i polehčující okolnosti, kterých bylo v souladu s ustanovením § 48 zmíněného zákona možno užít i pro účely zostření nebo zmírnění trestu. V následujících ustanoveních byla uvedena určitá omezení pro zostření trestu. Podle § 49 zákona č. 117/1852 ř. z. (Omezení práva zostření vůbec) nebylo při zostřování trestu přípustné „... zaměnití druh trestu na každý zločin uloženého ani prodloužití trest přes trvání zákonem vyměřené.“ Ustanovení § 50 zákona č. 117/1852 ř. z. dále vylučovalo zostření v případě trestu smrti a doživotního žaláře. Trest dočasného žaláře však bylo dle § 51 zákona č. 117/1852 ř. z. možné při existenci přitěžující okolnosti vyměřit u horní hranice trestní sazby nebo v její maximální výměře a rovněž poměrně zostřit jedním nebo několika z výše uvedených způsobů zostření trestu.

Trest doživotního žaláře mohl být podle zákona č. 117/1852 ř. z. uložen u devíti skutkových podstat zločinů. Jednalo se o níže uvedené skutkové podstaty:

- žhářství³ (§ 166 zákona č. 117/1852 ř. z.) – doživotní žalář bylo možno uložit za předpokladu, že „... pachatel vícekrát než jednou, buď na téže věci nebo na věcech rozličných, oheň založil, a oheň i jen jednou skutečně vyšel; nebo ... oheň vyšel a pro poškozeného z toho povstala značná škoda; též i ... když pachatel vícekrát než jednou, ale pokaždé bez účinku oheň zakládal...“;
- zlomyslné poškození cizího majetku⁴ (§ 85 zákona č. 117/1852 ř. z.) – doživotním žalářem bylo možné jeho pachatele potrestat tehdy, pokud byl poškozením způsoben pachatelem jiné osobě úraz na zdraví, bezpečnosti těla nebo ve větším rozsahu na majetku a byly-li tu okolnosti zvláště přitěžující;
- loupež⁵ (§ 190 zákona č. 117/1852 ř. z.) – doživotním žalářem byli viníci potrestáni, pokud „... byl při loupeži někdo tak poraněn nebo tak mu bylo ublíženo, že proto utrpěl těžké poškození na těle ...; anebo byl-li někdo déle trvajícím zlým nakládáním nebo nebezpečným vyhrožováním uveden v trapný stav...“; uvedené se týkalo všech osob, které měly na tomto skutku účastenství;
- násilné smilstvo⁶ (§ 125, § 127 zákona č. 117/1852 ř. z.) – doživotní žalář byl ukládán pachateli tohoto zločinu v tom případě, že poškozené osobě jím byla způsobena smrt;

³ Tohoto zločinu se dopouštěl ten, kdo podnikl „... jednání, z něhož podle jeho úkladu na cizím majetku požár má vzejít, byť i oheň nebyl vyšel, nebo žádné škody nepůsobil.“

⁴ Ustanovení § 85 zákona č. 117/1852 ř. z. uvádělo následující: „Jiná zlomyslná poškození cizího majetku pokládají se mají za zločin veřejného násilí, když buďto: a) škoda, která vzešla anebo, kterou pachatel v úmyslu měl, převyšuje dvě stě korun; nebo když nepřihlížeje k velikosti škody, b) vzejít z toho může nebezpečnost pro život, zdraví nebo bezpečnost těla lidem, anebo ve větším rozsahu pro cizí majetek; nebo když c) zlomyslné poškození spácháno na železnicích, nechť se jízda po nich provozuje parní silou či bez ní, nebo na zařízeních k nim patřících, na prostředcích dopravních, strojích, nářadích nebo jiných věcech, jichž se k provozování jízdy užívá, nebo na lodích parních, strojích parních, kotlech parních, dílech vodních, mostech, přístrojích v báních, nebo když vůbec spácháno za okolností zvláště nebezpečných.“

⁵ Zločinu loupeže ve smyslu ustanovení § 190 zákona č. 117/1852 ř. z. se dopustil ten, „... kdo někomu učiní násilí, aby se zmocnil jeho nebo nějaké jiné cizí věci movité, nechť násilí se stane tak, že se ublíží skutkem nebo nechť se stane jen pohrůzkou.“

⁶ Zločinu násilného smilstva se podle ustanovení § 125 zákona č. 117/1852 ř. z. dopouštěl ten, „kdo osobu ženskou nebezpečným vyhrožováním, skutečně vykonaným násilím nebo lstivým omámením smyslu učiní neschopnou, by mu odpor činila, a v stavu tomto jí zneužije k mimomanželské souloži...“. Stejně tak byla v souladu s ustanovením § 127 zákona č. 117/1852 ř. z. za zločin násilného smilstva považována i „mimo-

- zločin smilstva proti přírodě s osobami téhož pohlaví (§ 129 zákona č. 117/1852 ř. z.) – podmínky ukládání doživotního žaláře byly shodné, jako u předchozího zločinu;
- vražda manželského dítěte po porodu (§ 139 zákona č. 117/1852 ř. z.) – trest doživotního těžkého žaláře se ukládal matce, která při porodu usmrtila své manželské dítě, nebo jej nechala zahynout úmyslným opominutím pomoci potřebné při porodu;
- zločin podvodu⁷ spáchaný křivou přísahou (§ 201 zákona č. 117/1852 ř. z.) – podle okolností i k doživotnímu těžkému žaláři bylo možno odsoudit pachatele zločinu podvodu, dopustil-li se jej křivou přísahou; křivou přísahou se jej v souladu s ustanovením § 199 písm. a) zákona č. 117/1852 ř. z. dopustil pachatel tehdy, když: „...se někdo ve své vlastní věci před soudem ku křivé přísaze nabídne, nebo křivou přísahu skutečně vykoná, anebo když se někdo ucházel o křivé svědectví, jež před soudem má se vydati, nebo když se někdo ke křivému svědectví soudu nabídnul nebo je vydal, byť i ve svědectví tom nabízení se ku přísaze nebo vykonání přísahy zároveň obsaženo nebylo...“.

Dalším zákonem, který byl do československého právního řádu na základě tzv. recepční normy převzat z doby Rakousko-Uherska, byl zákon č. 19/1855 ř. z., k vojenskému trest-

manželská soulož, předsevzatá s osobou ženskou, která bez přičinění pachatelova jest bezbranná nebo bez sebe, anebo, která ještě nedokonala čtrnáctý rok věku svého...“.

⁷ Demonstrativní výčet jednání, která bylo možno subsumovat pod zločin podvodu, byl uveden v ustanovení § 201 zákona č. 117/1852 ř. z. (Hlavní druhy podvodů, jež podle vyšší částky stávají se zločinem): „Způsoby podvodu nedají se sice pro jejich přílišnou rozmanitost všechny v zákoně vypočísti. Vzhledem však ku škodě právě dotčené dopustí se zločinu zvláště ten: a) kdo falešné listiny soukromé zhotovuje nebo pravé falšuje; kdo listiny, které mu buď docela nenáleží, nebo mu nenáleží výhradně, na újmu jiného zmaří, poruší nebo je potlačí; kdo napodobené nebo zfalšované veřejné úřední papíry, jakož i ten, kdo zfalšovanou minci, nemaje s padělateli nebo s účastníky žádného srozumění, vědomě dále rozšiřuje; b) kdo něčího slabého rozumu zneužívá pověřeným nebo jiným lstivým zaslepováním jemu nebo jinému na škodu; c) kdo věci nalezené nebo omylem ho došlé úmyslně ukryje a sobě přivlastní, což se však na zatajení pokladu nalezeného nevztahuje; d) kdo si dá falešné jméno, falešný stav nebo charakter, vydává se za vlastníka cizího jmění nebo jinak nepravou tvářností se ukrývá, aby si protiprávní zisk přivlastnil, někomu na jmění nebo právech škodu způsobil, anebo někoho ke škodlivým jednáním svedl, k nimž by se nebyl odhodlal, kdyby ten podvod na něm nebyl býval proveden; e) kdo ve hře užívá falešných kostek, falešných karet, nějakého lstivého srozumění nebo jiných lstivých úskoků.“

nímu zákonu o zločinech a přečinech. Tato právní norma se vztahovala na trestné činy a opominutí trestná, jimiž podle čl. II byly: vojenské zločiny a vojenské přečiny, kterých se pachatel dopustil proti povinnosti stavu vojenského nebo služby vojenské, zločiny proti válečné moci státní a jiné (obecné) zločiny a přečiny. Jak uvádí E. Vlček, tímto zákonem „... prolínala snaha o zajištění spolehlivosti armády, čehož mělo být docíleno drakonickými ustanoveními (ukládat v době stanného práva masově trest smrti, decimování provinivších se útvarů, složitá soustava nejrůznějších trestů na svobodě, trestů tělesných, degradací a kasací), jež zajišťovala slepou poslušnost vůči velitelům“ (1993, s. 34).

Hlavní druhy trestů u zločinů byly uvedeny v ustanovení § 20 zákona č. 19/1855 ř. z. Byly jimi:

- smrt;
- žalář;
- kasace;
- propuštění;
- degradace.

Následující ustanovení § 21 uvádělo hlavní tresty na přečiny, kterými byly:

- vězení;
- propuštění;
- propadnutí zboží, věcí prodejných nebo náradí;
- ztráta práv a oprávnění;
- vyhoštění z některého místa;
- vyhoštění z některé země;
- vyhoštění z celé oblasti československé republiky.

Bližší podmínky výkonu trestu žaláře byly uvedeny v ustanoveních § 23 až § 29 zákona č. 19/1855 ř. z. Jak vyplývá z ustanovení § 23 zákona č. 19/1855 ř. z., trest žaláře býval vykonáván „... uzavřením odsouzence v některé vojenské věznici nebo uvězněním jeho v některé pevnosti...“. Podle rozdílné tuhosti bývaly tresty žaláře děleny na dva stupně:

- první stupeň – byl označen pojmem „žalář“ bez přídavku; základní podmínky výkonu tohoto trestu byly uvedeny v ustanovení § 24 zákona č. 19/1855 ř. z., kde se

dočítáme, že „Osoba k žaláři odsouzená chová se bez želez, avšak úzce, a jest stravována, jak to připouští zařízení trestnic pro takové odsouzence určených. Toliko z důležitých příčin a za přiměřené opatrnosti může velitel nebo představený trestnice dovoliti jí rozmluvu s osobami, které k jejímu uvěznění v žádném vztahu se nenacházejí, nebo písemné sdělení ...“;

- druhý stupeň – byl označen pojmem „těžký žalář“; o základních podmínkách výkonu tohoto druhu trestu žaláře ustanovení § 25 zákona č. 19/1855 ř. z. říkalo, že „Odsouzenec k trestu těžkého žaláře dá se do želez a stravuje se podle přísnějšího nařízení trestnic pro takové odsouzence určených.“ Na písemná a ústní sdělení se vztahovalo totéž, co bylo uvedeno u výkonu žaláře.

Pokud se týká diferenciací trestů žaláře podle délky jejich trvání, pak můžeme vyjít z ustanovení § 26 zákona č. 19/1855 ř. z. Zde bylo uvedeno, že zločince lze odsoudit k trestu žaláře:

- na celý život;
- na určitý čas – nejmenší výměra trestu dočasného žaláře činila obvykle šest měsíců, přičemž tento trest nesměl přesahovat dvacet let; podobně jako u zákona č. 117/1852 ř. z. i v případě zákona č. 19/1855 ř. z. byla u jednotlivých skutkových podstat zločinů vždy uvedena rozpětí, v nichž bylo možné trest žaláře ukládat.

V souladu s ustanovením § 29 souviselo zpravidla s trestem žaláře „přidržování k práci“. Výjimky z tohoto pravidla byly uvedeny v instrukci vydané za tímto účelem. V souladu s ustanovením § 36 zákona č. 19/1855 ř. z. byla přípustná tato ztřeň trestu žaláře:

- posty;
- vykázaním tvrdého lůžka;
- přidržením v samovazbě;
- uzavřením o samotě v temné komůrce;
- vyhoštěním z některého místa, okresu nebo země;
- vypovězením ze země po odbytém trestu.

Pravidla ukládání a výkonu těchto ztřeň byla uvedena v ustanoveních § 38 až § 44 zákona č. 19/1855 ř. z. Tato pravidla byla identická s obdobnými ztřeňmi uvedenými v záko-

ně č. 117/1852 ř. z. Jak je zřejmé z ustanovení § 118 zákona č. 19/1855 ř. z., nebylo možné trest zosušit u zločinů, na něž zákon stanovoval trest smrti nebo doživotního žaláře. Rovněž tak nesměl být v souladu s citovaným ustanovením změněn trest smrti zastřelením pro přitěžující okolnosti v trest smrti provazem.

Zákon č. 19/1855 ř. z. obsahoval i speciální skutkové podstaty proti vojenské subordinaci (kázni). Tyto se týkaly porušení povinností vojenské služby a vojenského stavu, přičemž podle ustanovení § 143 zákona č. 19/1855 ř. z. byly zvláštními povinnostmi vojenské služby a vojenského stavu poslušnost, věrnost, ostražitost, udatnost, šetření kázně a řádu a služebních předpisů vůbec a zachovávání vojenské cti. Za porušení těchto povinností byly považovány (§ 144 zákona č. 19/1855 ř. z.) porušení subordinační, vzpoura a odboj, zprotičení se strážní vojenské nebo jiné neuctivé chování se k ní, zběhnutí, osnování spiknutí k zběhnutí, opominutí povinnosti ve službě strážní, zbabělost, rušení kázně a řádu, nešetření služebních předpisů vůbec a sebezmrzačení. Za takováto porušení vojenské kázně bylo možné v době míru uložit i trest doživotního žaláře, za válečného stavu býval nejčastěji za tyto delikty ukládán trest smrti.

Další právní normou, která byla na základě tzv. recipročního zákona přejata do právního řádu z dob Rakousko-Uherska, byl zákon č. 134/1855 ř. z., o opatřeních proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin a obecně nebezpečnému zacházení s nimi. I podle tohoto zákona bylo možné pachateli uložit trest doživotního žaláře, a sice tehdy, pokud porušením některého z ustanovení tohoto zákona bylo jeho jednáním úmyslně poškozeno zdraví nebo majetek většího rozsahu, jestliže následkem takového jednání byla smrt.

Záhy po vzniku samostatné Československé republiky došlo k novelizaci přejatých právních předpisů v tom směru, aby neodporovala republikánskému zřízení. Taktéž bylo možno pozorovat snahu o odstranění dualismu trestního práva, kdy na území Čech, Moravy a Slezska platil jiný trestní zákon než na území Slovenska. Kromě toho existovala snaha unifikovat trestní právo a odstranit tak poměrně velké množství právních předpisů, jež byly prameny trestního práva hmotného. Tyto snahy dosáhly svého vyjádření ve zveřejnění dokumentu s názvem „zatímní návrh obecné části trestního zákona“ (1921) a dále dokumentu s názvem „Přípravná osnova trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového“ (1926). Přes poměrně intenzivní snahu se však až do konce čtyřicátých let minulého

století nepodařilo v oblasti trestního práva prosadit významnější koncepční změny. Je však nutno uvést, že v období tzv. první republiky došlo k přijetí některých zákonů, které byly relevantní z pohledu problematiky doživotních trestů. Jednalo se o zákon č. 269/1919 Sb. z. a n., o padělání peněz a cenných papírů, zákon č. 562/1919 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky a zákon č. 91/1934 Sb. z. a n., o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech.

Podle ustanovení § 1 zákona č. 269/1919 Sb. z. a n., o padělání peněz a cenných papírů bylo možné pachatele zločinu padělání peněz⁸ potrestat trestem doživotního těžkého žaláře, pokud se týče doživotní káznice, tehdy, byly-li tu okolnosti přitěžující, a to především „... byly-li padělány peníze ve vysoké úhrnné ceně aneb aby poškozena byla hodnota platidel Československé republiky (valuta).“ Týž trest hrozil pachateli za předpokladu, že peníze padělal po živnostensku, stejně jako pokud se tohoto činu dopustil jako recidivista, tj. byl-li již odsouzen pro některý zločin podle tohoto zákona a trest odpykal.

Ustanovením § 11 zákona č. 562/1919 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění bylo umožněno podmíněné propuštění i u trestance odsouzeného k doživotnímu trestu žaláře. V takovém případě mu byla stanovována „zkušební doba“, která činila deset let. Podmíněně propuštěného trestance bylo možné v rámci zkušební doby dát pod ochranný dozor, rovněž tak mu mohla být uložena obmezení týkající se místa pobytu a způsobu života.

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky umožňoval uložení trestu těžkého doživotního žaláře za celou řadu zde uvedených zločinů. Jednalo se o úklady⁹ (§ 1), ohrožení

⁸ Tohoto zločinu se dopouštěl ten, „... kdo padělá peníze, aby je udal jako pravé, nebo kdo, dorozuměv se ať před činem, ať po činu, s pachatelem neb osobou jinak na činu súčasněnou, jakýmkoli způsobem spolupůsobí při padělání peněz nebo jich udávání, jakož i ten, kdo bez takového dorozumění padělané peníze k tomu konci z ciziny do území Československé republiky dopraví.“

⁹ Úkladů se dopouštěl ten, „Kdo se pokusí: násilím změnit ústavu republiky, zejména pokud jde o samostatnost, jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu, násilím úplně znemožnit ústavní činnost presidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárného sboru, vlády nebo guvernéra Podkarpatské Rusi. násilím přivtělit cizímu státu území republiky neb odtrhnouti od něho jeho část...“.

bezpečnosti republiky¹⁰ (§ 3), vojenské zrady¹¹ (§ 6), dopustil-li se jich pachatel za okolností zvláště přitěžujících, dále za některé útoky na život ústavních činitelů¹² (§ 7) a tělesného poškození ústavních činitelů (§ 8) za podmínek uvedených v ustanovení § 8 odst. 3 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n.

Zákon č. 91/1934 Sb. z. a n., o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech umožňoval, aby soud místo trestu smrti uložil trest doživotního těžkého žaláře (káznice), eventuálně trest dočasného žaláře v rozpětí od patnácti do třiceti let, existovaly-li polehčující okolnosti natolik závažné, že by trest smrti byl nepřiměřeně přísný. Odchylná právní úprava platila na případy spáchání zločinu vraždy na osobách a za okolností uvedených v ustanovení § 7 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky. Tehdy byl soud oprávněn namísto trestu smrti uložit výhradně trest doživotního těžkého žaláře (káznice). V souladu s ustanovením § 2 zákona č. 91/1934 Sb. z. a n. bylo k podmíněnému propuštění z trestu doživotního a k přeložení do přechodného trestního ústavu z trestu doživotního vyžadováno minimální doby dvaceti let jeho výkonu.

2.3 Ukládání a výkon doživotních trestů v období let 1939 až 1945

Po vzniku protektorátu Čechy a Morava (německy *Protektorat Böhmen und Mähren*) došlo k likvidaci československé zákonnosti i do té doby uplatňovaných demokratických zásad trestního práva hmotného a procesního (Srovnej Vlček, 1993, s. 40). To znamenalo, že

¹⁰ Ohrožení bezpečnosti republiky se dopouštěla osoba, která „... v úmyslu poškoditi republiku ji vydá nebezpečí války nebo nepřátelského činu moci neb ozbrojeného napadení nebo takové nebezpečí zvýší...“.

¹¹ Z jednání uvedených v ustanovení § 6 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. bylo možno uložit trest doživotního těžkého žaláře v případech, že pachatel „... za války opatřuje nepříteli nějaký prospěch nebo způsobí škodu branné moci nebo vojenským podnikům republiky nebo jejího spojence...“, dále pachatel, který jako „... příslušník republiky, ... za války koná službu v nepřátelském vojsku...“, „... vyradí cizí moci nebo nepřímo skutečnost, že opatření nebo předmět, jež mají zůstatí utajeny pro obranu republiky, ... vyzvídá takovou skutečnost, opatření nebo předmět, aby je vyradil přímo nebo nepřímo cizí moci, ... za těmito účely s někým se spolčí nebo vejde ve styk přímý nebo nepřímý s cizí mocí nebo s cizími činiteli, zejména vojenskými nebo finančními.“

¹² Ustanovení § 7 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. se týkalo pokusu zločinu vraždy, zločinu úmyslného zabití člověka a pokusu tohoto zločinu, a to u následujících ústavních činitelů: prezidenta republiky a jeho náměstka bez jakýchkoliv omezení, dále předsedy vlády, člena vlády nebo člena zákonodárního sboru, guvernéra Podkarpatské Rusi, člena státního soudu z důvodu výkonu jejich funkce, stejně jako bývalých těchto činitelů.

základní zásady trestního práva uplatňované v demokratických zemích (zejména *nullum crimen, nulla poena sine lege*, princip rovnosti před zákonem, princip zákazu analogie legis aj.) byly nahrazeny aplikací práva v závislosti na politické a rasové příslušnosti. V období protektorátu došlo k vytvoření orgány říšské a současně fungovaly i orgány autonomní. Soustava státních orgánů tak byla duální, avšak autonomní orgány byly zcela ve vleku říšských. Předpisy upravující oblast trestního práva, které vznikly v období protektorátu, byly příznačně nepřiměřeně tvrdými tresty, které byly okamžitě vykonatelné. I v případě méně závažných deliktů býval nezdůvodněně uplatňován trest smrti. Tato situace byla navíc umocňována skutečností, že trestní proces byl upraven právními předpisy jen velmi nedostatečně, což nahrávalo libovůli soudců.

2.4 Ukládání a výkon doživotních trestů v období let 1945 až 1948

Tento negativní stav měl změnit Ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku vydaný dne 3. srpna 1944, který byl Vyhláškou ministra vnitra ze dne 27. července 1945 o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku republikován ve Sbírce zákonů pod č. 30/1945 Sb. Na jeho základě přestala být platná většina právních předpisů vydaných v „době nesvobody“ (tj. v době po dni 30. září 1938) a zároveň byl obnoven právní pořádek z období první republiky. Možno bylo užívat na přechodnou dobu pouze ty právní předpisy, které se svým obsahem nepříčily znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy (tzn. ústavní listiny, jejích součástí a zákonů, jež ji měnily a doplňovaly, které byly vydány do dne 29. září 1938). Podle ustanovení čl. 2 odst. 1 zmíněného ústavního dekretu však bylo naprosto vyloučeno používání předpisů z doby nesvobody z oborů soudního práva trestního, soudního řízení trestního, práva osobního a práva rodinného.

Institutu doživotního trestu odnětí svobody se dotýkaly též dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech a dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 č. 17/1945 Sb., o Národním soudu, které se staly základem retribuční v poválečném období. O obou těchto dekretech se podnes vedou diskuse, jelikož představovaly výjimku ze zásady zákazu retroaktivity k tíži pachatele, poněvadž se vztahovaly rovněž na zločiny, které byly spáchány po dni 21. května 1938.

V souladu s dekretem č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech byly trestání především podle zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky. Tento dekret stanovoval za jednotlivé zločiny výměry trestů. Tyto zločiny byly rozděleny do určitých skupin, přičemž se jednalo o zločiny proti státu, zločiny proti osobám, zločiny proti majetku a udavačství. V rámci jednotlivých skupin zločinů byly uvedeny přitěžující okolnosti, při jejichž existenci u konkrétního pachatele býval kromě trestu těžkého žaláře až na doživotí ukládán za zvláště přitěžujících okolností trest smrti. Takovouto okolností mohlo být např. členství v organizacích Schutzstaffeln der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei (SS), Freiwillige Schutzstaffeln (FS), Rodobrana, Szabadsapatok č v jiných organizacích podobné povahy, úmysl rozvrátit mravní, národní nebo státní vědomí československého lidu, zejména československé mládeže, způsobení ztráty svobody bez jiných následků u většího počtu obyvatel republiky aj.

Stíhání výše uvedených zločinů bylo svěřeno mimořádným lidovým soudům (viz ustanovení § 21 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.) a Národnímu soudu, jehož sídlo bylo v Praze (§ 1 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 17/1945 Sb.). Národní soud jakožto soud trestní v souladu s ustanovením § 2 dekretu prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. trestal „dopustili-li se činů trestných podle dekretu prezidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech ..., státní prezident tzv. protektorátu, členové tzv. protektorátních vlád, členové ústředního vedení Vlajky, členové Kuratoria pro výchovu mládeže, členové výboru a činovníci České ligy proti bolševismu, vedoucí činovníci Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělství a lesnictví, novináři, kteří propagačně sloužili vládě vetřelců v denním tisku, nebo vůbec osoby, které byly vedoucím postavením v životě politickém, vysokým úřadem, vysokou funkcí velitelskou nebo význačným místem v životě hospodářském vázány být svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem...“.

Dalším dekretem, který umožňoval ukládání trestu doživotního žaláře, byl dekret prezidenta republiky ze dne 31. července 1945 č. 38/1945 Sb., o přísném trestání drancování. V souladu s ustanovením § 1 tohoto zákona bylo možné potrestat trestem těžkého žaláře (vedle trestu těžkého žaláře ve výměře od deseti do dvaceti let) pachatele, který se dopustil drancování se zbraní, s více spolupachateli, za obzvláště nebezpečných okolností nebo

zneužívající svěřené veřejné funkce „... využívaje mimořádných poměrů způsobených válkou nebo poválečným stavem pro sebe nebo jinou neoprávněnou osobu odejme cizí věc movitou hodnoty nikoli nepatrné, která je v budovách či místnostech nebo na pozemcích majitelem opuštěných nebo poškozených jakýmkoli válečnými činy, na př. leteckým či jiným bombardováním...“. Ustanovení § 2 dekretu prezidenta republiky č. 38/1945 Sb. umožňovalo stejný postih toho, kdo ukryl nebo na sebe či jinou neoprávněnou osobu převedl věc, o které věděl, že byla získána drancováním.

Trest doživotního žaláře byl zakotven též v zákoně č. 165/1946 Sb., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou. Jak je zřejmé z ustanovení § 1 odst. 2 ve spojení s ustanovením § 1 odst. 1 zákona č. 165/1946 bylo možné trest doživotního těžkého žaláře (káznice) uložit pachateli zlomyslného poškození budov, zařízení, strojů, náradí nebo jiných věcí, kterých bylo užíváno k provozu národního podniku, znárodněného podniku nebo podniku pod národní správou, a to v úmyslu zmařit, ztížit nebo ohrozit jeho provoz za následujících podmínek:

- byl-li tímto poškozením způsoben úraz na zdraví, bezpečnosti těla nebo majetková škoda většího rozsahu a
- existovaly-li současně okolnosti zvláště přitěžující – podle ustanovení § 6 zákona č. 165/1946 Sb. se jí rozuměla situace, kdy se takového zločinu dopustila osoba odpovědná za správu nebo vedení národního podniku, znárodněného podniku nebo podniku pod národní správou.

S trestem doživotního těžkého žaláře bylo možné se setkat též v zákoně č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich. Tento trest bylo možné podle ustanovení § 4 odst. 3 tohoto zákona uložit tehdy, jestliže byly splněny následující podmínky:

- pachatel v době mimořádných hospodářských poměrů vyvolaných válkou:
 - požadoval nebo za účelem dalšího zcizení nabízel za předměty potřeby cenu přemrštěnou, aby sobě nebo jiným osobám opatřil nepřiměřený hospodářský zisk;

- předměty potřeby nad obvyklou míru jakýmkoliv způsobem odebral normální, zvláště pak řízené výrobě, oběhu nebo spotřebě, aby sobě nebo jiným osobám opatřil nepřiměřený hospodářský prospěch;
- z nekalých důvodů výrobu předmětů potřeby zastavil nebo podstatně omezil a tím způsobil jejich nedostatek nebo zdražení na trhu;
- opětovně nebo ve větším množství či hodnotě bez předepsaného platného vývozního povolení vyvážel do ciziny předměty potřeby a tím je odnímal normální, zvláště pak řízené výrobě nebo spotřebě nebo určení pro vývoz;
- opětovně nebo ve větším množství či hodnotě bez předepsaného platného dovozního povolení dovážel z ciziny předměty potřeby na úkor řízeného hospodaření;
- se dopustil jakéhokoliv jiného nekalého jednání, jež bylo způsobilé vyvolat nedostatek nebo zdražení předmětů potřeby na trhu;
- pachatel věděl, že tím může ohrozit plynulé zásobování obyvatelstva některého kraje nebo místa nebo části tohoto obyvatelstva předměty potřeby;
- pachatel se takového jednání dopustil za okolností, pro které se čin stává zločinem, jako účastník spolčení k páčání tohoto trestného činu.

2.5 Ukládání a výkon doživotních trestů v období let 1948 až 1950

Vývoj právního řádu v Československu v následujícím období byl výrazně ovlivněn událostmi v únoru 1948, kdy došlo k převzetí moci komunisty u nás. Pro počátek tohoto období bylo charakteristické, že nová garnitura se snažila upevnit své pozice, což se promítlo i do přijetí právních norem v oblasti trestněprávní. Těmito normami byly zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky a zákon č. 40/1948 Sb., o trestní ochraně proti požárům.

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky obsahoval řadu jednání proti lidově demokratickému zřízení, z nichž některé bylo možno potrestat i trestem těžkého žaláře na doživotí (vedle trestu těžkého žaláře od deseti do dvaceti pěti let). Těmito skutkovými podstatami byly velezrada¹³ (§ 1), vyzvědačství¹⁴ (§ 5), vyzvědačství proti spojenci¹⁵ (§ 6), válečné škůdnictví¹⁶ (§ 10), válečná zrada¹⁷ (§ 11) a tělesné poškození ústavních činitelů¹⁸ (§ 15).

Rovněž tak v zákoně č. 40/1948 Sb., o trestní ochraně proti požárům byla zakotvena možnost uložení trestu těžkého žaláře na doživotí za žhářství. Tohoto deliktu se dopustil v souladu s ustanovením § 1 odst. 1 zmíněného zákona pachatel, který způsobil požár na cizím majetku, nebo vydal lidi v nebezpečí smrti nebo těžkého poškození těla nebo zdraví, anebo cizí majetek v nebezpečí škody velkého rozsahu nebo ohrozí zájem národního celku

¹³ Trestného činu velezrady se dopouštěl ten, kdo se pokusil „... zničit samostatnost nebo ústavní jednotnost republiky, ... odtrhnout od republiky část jejího území, ... zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení nebo společenskou nebo hospodářskou soustavu republiky, zaručené ústavou, nebo ... násilím znemožnit ústavní činnost presidenta republiky nebo jeho náměstka, zákonodárného sboru nebo vlády (sboru pověřenců)...“.

¹⁴ Trestného činu vyzvědačství se pachatel dopouštěl v případě, že vyzvídal státní tajemství v úmyslu vyrazit jej cizí moci, nebo že je cizí moci přímo nebo nepřímo vyrazil, nebo kdo se k takovému činu s někým spojil nebo vešel v přímý nebo nepřímý styk s cizí mocí nebo s cizími činiteli, nebo kdo vešel ve styk s organizací, jejímž účelem bylo vyzvídat státní tajemství, a to v úmyslu její snahy podporovat. Pojem „státní tajemství“ byl přitom vymezen v ustanovení § 5 odst. 3 zákona č. 231/1948 Sb. jako „... skutečnost, opatření nebo předmět, jež vláda tají v důležitém zájmu republiky, zejména v zájmu politickém, vojenském nebo hospodářském, nebo jež v takovém zájmu mají zůstatí utajeny před cizí mocí nebo před cizími činiteli.“

¹⁵ Podstata zločinu vyzvědačství proti spojenci záležela v poškození republiky tím, že se pachatel dopustil vyzvědačství vůči spojenci.

¹⁶ Skutková podstata válečného škůdnictví byla v ustanovení § 10 zákona č. 231/1948 Sb. vymezena jako jednání v době branné pohotovosti státu nebo v době ozbrojeného napadení republiky anebo v době, kdy se konají zvýšená bezpečnostní opatření pro obranu státu, jímž byla způsobena škoda obraně nebo vojenským podnikům republiky nebo jejího spojence anebo opatřen nepříteli prospěch nebo jednání, jímž byl nepřítel jakkoliv podporován. Stejný postih hrozil i tomu, kdo se k takovému činu s někým spojil nebo vešel v přímý styk s nepřitelem.

¹⁷ Válečné zrady se dopouštěl ten československý občan, který za branné pohotovosti státu nebo v době ozbrojeného napadení republiky konal službu v nepřátelském vojsku nebo v nepřátelském ozbrojeném sboru. Trest těžkého doživotního žaláře bylo možno takovému pachateli tehdy, existovala-li u tohoto skutku zvláště přitěžující okolnost.

¹⁸ Za tělesné poškození ústavních činitelů byl souzen ten, kdo úmyslně poškodil tělo nebo zdraví prezidenta republiky nebo jeho náměstka, nebo člena vlády (sboru pověřenců) nebo člena předsednictva zákonodárného sboru při výkonu jeho pravomoci nebo pro tento výkon nebo pro jeho činnost v politickém životě. Trest těžkého žaláře na doživotí bylo možno uložit pachateli, který tento skutek spáchal s úmyslem způsobit těžké poškození těla nebo zdraví anebo pokud měl tento čin za následek těžké poškození těla nebo zdraví.

tím, že způsobí požár na vlastním majetku. Trest těžkého žaláře na doživotí se ukládal pachateli tehdy, pokud se žhářství dopustil v krátké době opětovně nebo jako člen spolčení ke žhářství, anebo měl-li takový čin za následek smrt člověka a pachatel to mohl podle okolností a svých poměrů alespoň předvídat. Dále bylo možné trest těžkého žaláře na doživotí uložit za žhářství osobě podléhající vojenské trestní soudní pravomoci, pokud se jej dopustila v místech nebo na věcech určených pro vojenské nebo válečné účely nebo důležitých pro obranu státu. Jak vyplývalo z ustanovení § 3 odst. 1 zákona č. 40/1948 Sb., nebylo možno trest na svobodě ani zkrátit pod dolejší hranici zákonné trestní sazby, ani změnit jeho druh na mírnější, jestliže pachatel spáchal žhářství v době branné pohotovosti státu.

2.6 Ukládání a výkon doživotních trestů v období let 1950 až 1990

Pro období tzv. první republiky, tak i pro období po 2. světové válce do roku 1950 byla charakteristická značná roztržitost trestního práva, které bylo nejednotné, a sice zejména v důsledku existence značného množství trestněprávních předpisů (Srovnej Kalvodová, 1998, s. 46). Za takové situace nebylo možné hovořit o přílišné právní jistotě občanů. Cílem tzv. právní dvouletky (tj. období let 1949 a 1950, v jejichž průběhu došlo ke kodifikaci veškerých základních odvětví práva u nás; blíže viz např. http://iuridictum.pecina.cz/w/Právníká_dvouletka) bylo proto mimo jiné uvedené nedostatky odstranit.

Realizace těchto snah dosáhla svého vyústění dne 12. července 1950, kdy tehdejší zákonodárny orgán – Národní shromáždění – schválilo čtyři nové předpisy z oblasti trestního práva, které nahradily veškeré do té doby platné trestněprávní předpisy. Prameny trestního práva hmotného i procesního se tak staly zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní a konečně zákon č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním (trestní řád správní).

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon nabyl účinnosti dne 1. srpna 1950. V ustanovení § 18 tohoto trestního zákona bylo diferencováno mezi tresty hlavními a vedlejšími. Hlavními tresty byly trest smrti, trest odnětí svobody a nápravné opatření. Vedlejšími tresty byly ztráta státního občanství, ztráta čestných práv občanských, vyloučení z vojska, ztráta vojenské

hodnosti, propadnutí jmění, trest peněžité, zákaz činnosti, vyhoštění, zákaz pobytu, uveřejnění rozsudku a propadnutí věci. Vedlejší trest bylo možné uložit pouze s trestem hlavním.

Trest odnětí svobody mohl soud uložit v maximální výměře 25 let, pokud šlo o trest dočasný, eventuálně jako trest doživotní. Za které trestné činy bylo možné uložit trest odnětí svobody na doživotí, bylo uvedeno ve zvláštní části trestního zákona. V jeho znění účinném do 31. prosince 1956 byla možnost jeho uložení dána u trestných činů velezrady (§ 78), sabotáže spáchané za zvláště přitěžujících okolností¹⁹ (§ 84 odst. 3), vyzvědačství (§ 86), vyzvědačství proti spojenci (§ 87), válečného škůdnictví (§ 99), válečné zrady při existenci zvláště přitěžujících okolností²⁰ (§ 101), ublížení ústavnímu činiteli na zdraví (§ 105 odst. 2), padělání a pozměňování platidel při existenci zvláště přitěžujících okolností²¹ (§ 139 odst. 3), obecného ohrožení za trestním zákonem stanovených podmínek²² (§ 190 odst. 4), vraždy za trestním zákonem stanovených podmínek²³ (§ 216 odst. 2), loupeže, byla-li jí způsobena smrt (§ 232 odst. 3), znásilnění, byla-li jím způsobena smrt (§ 238 odst. 3), pohlavního zneužití, mělo-li za následek smrt (§ 239 odst. 3) a porušení povinnosti strážní služby za trestním zákonem stanovených podmínek²⁴ (§ 285 odst. 4).

¹⁹ Zvláště přitěžujícími okolnostmi tu bylo, pokud se pachatel trestného činu sabotáže dopustil jako člen spolčení, bylo-li takovým činem zmařeno nebo ztíženo provádění nebo plnění jednotného hospodářského plánu ve zvláště důležitém úseku, byly-li takovým činem značnou měrou ohroženy zájmy obrany vlasti, byl-li takovým činem ohrožen život mnoha lidí, nebo vyskytla-li se v souvislosti s jeho spácháním jiná zvláště přitěžující okolnost.

²⁰ Zvláště přitěžujícími okolnostmi v případě trestného činu válečné zrady byly, když tento čin měl za následek značnou škodu, nebo vyskytla-li se jiná zvláště přitěžující okolnost.

²¹ Zvláště přitěžujícími okolnostmi u trestného činu padělání a pozměňování platidel byly, pokud se jej pachatel tohoto činu dopustil jako člen spolčení, dopustil-li se jej ve značném rozsahu, dopustil-li se jej výdělečně, mohla-li být takovým činem ohrožena československá měna, nebo vyskytla-li se jiná zvláště přitěžující okolnost.

²² Trest odnětí svobody na doživotí bylo možno u trestného činu obecného ohrožení podle ustanovení § 190 odst. 4 trestního zákona uložit tehdy, jestliže se jej pachatel dopustil opětovně v krátké době (tj. v případě recidivy), jako člen spolčení nebo jestliže měl tento čin za následek smrt.

²³ Trest odnětí svobody na doživotí bylo možno u trestného činu vraždy podle ustanovení § 216 odst. 2 trestního zákona uložit tehdy, jestliže se jej pachatel dopustil na několika osobách nebo opětovně, nebo pokud se jej dopustil při loupeži nebo způsobem zvláště surovým, nebo existovala-li tu jiná zvláště přitěžující okolnost.

²⁴ Trest odnětí svobody na doživotí bylo možno u trestného činu porušení povinnosti strážní služby podle ustanovení § 285 odst. 4 trestního zákona uložit tehdy, pokud k jeho spáchání došlo za bojové situace a čin měl zvláště těžký následek.

Trest odnětí svobody na doživotí bylo možno (vedle trestu odnětí svobody na patnáct až pětadvacet let) uložit místo trestu smrti stanoveného v zákoně tehdy, jestliže by byl trest smrti s ohledem na osobu pachatele nebo na závažnost polehčujících okolností nepřiměřeně přísný (§ 29 odst. 2 trestního zákona). Z toho je zřejmé, že trest odnětí svobody na doživotí zde splňoval nejen roli samostatného trestu, nýbrž i alternativy trestu smrti.

Ke snížení zákonem stanovené trestní sazby u trestu odnětí svobody mohlo dojít pouze tehdy, jestliže to bylo odůvodněno poměry pachatele či závažností polehčujících okolností (§ 30 odst. 1 trestního zákona). V případě snížení trestu odnětí svobody na doživotí nebylo možno uložit zmírněný trest pod deset let (§ 20 odst. 2 písm. a) trestního zákona). V souladu s ustanovením § 60 odst. 1 trestního zákona se mladistvému namísto trestu odnětí svobody na doživotí stanoveného v zákoně ukládal trest odnětí svobody na tři až patnáct let, jestliže šlo o vojenskou osobu v činné službě, jež se trestného činu dopustila za zvýšeného ohrožení vlasti, na deset až pětadvacet let. Snížení těchto trestů bylo vyloučeno.

Podmíněné propuštění vězně bylo v případě trestu odnětí svobody možné po odpykání patnácti let, jestliže za výkonu trestu prokázal svou prací a svým chováním polepšení, které opravňovalo k závěru (naději), že „povede řádný život pracujícího člověka“ (§ 33 trestního zákona).

Novela trestního zákona provedená zákonem č. 63/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., jež nabyla účinnosti dnem 1. ledna 1957, zrušila trest odnětí svobody na doživotí, který nahradila trestem odnětí svobody na 25 let. Touto novelou tak trest odnětí svobody na doživotí zmizel ze systému trestněprávních sankcí na necelých 34 let, poněvadž do trestního práva nebyl zaveden ani po rektifikaci trestního zákona provedenou s účinností od 1. ledna 1961 zákonem č. 140/1961 Sb., trestní zákon. U dvaceti pěti skutkových podstat trestných činů zůstal i po novele trestního zákona provedené zákonem č. 63/1956 Sb. zachován trest smrti, který však byl vždy alternativou trestu odnětí svobody na 25 let. Touto novelou byla odstraněna i veškerá ustanovení, která vylučovala použití podmíněného odsouzení, snížení trestu aj. Tyto změny sledovaly cíl zvýšit výchovný účel ukládaných trestů, stejně jako prohloubení zásady individualizace trestu vzhledem k osobě pachatele a k okolnostem případu. Přes tuto snahu však tento trestní zákon nepozbyl svého výrazně represivního charakteru.

3. VÝVOJ DOŽIVOTNÍHO TRESTU PO ROCE 1990

Na další vývoj institutu doživotního trestu u nás měly humanizační tendence ve společnosti nastartované v souvislosti s celospolečenskými změnami po roce 1989. Tyto změny se musely nutně promítnout i do ukládaných trestů. Jak ukáže následující výklad, reformy na sebe nenechaly po listopadových událostech roku 1989 příliš dlouho čekat. Za přelomovou lze přitom označit novelu trestního zákona provedenou s účinností od 1. července 1990 zákonem č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon.

3.1 Vývoj doživotního trestu podle zákona č. 140/1961 Sb.

Výše zmíněnou novelou trestního zákona byl především zrušen trest smrti. Jeho zrušení bylo logickým akceptováním požadavku na zrušení trestu smrti, který byl obsažen v celé řadě rezolucí OSN, dalších mezinárodně právních dokumentech týkajících se ochrany lidských práv a zejména Listiny základních práv a svobod, v jejímž čl. 6 odst. 3 bylo výslovně zakotveno, že se nepřipouští trest smrti.

Namísto trestu smrti byl do trestního zákona po několika desetiletích inkorporován doživotní trest, jehož základní podmínky ukládání byly zakotveny v ustanovení § 29 trestního zákona ve znění účinném od 1. července 1990. Zde byl v odstavci 1 uveden mezi výjimečnými tresty vedle trestu odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let i trest odnětí svobody na doživotí. Základní směrnicí pro ukládání trestu odnětí svobody na doživotí bylo ustanovení § 29 odst. 1 věta druhá trestního zákona, podle něhož bylo možné výjimečný trest uložit toliko za trestný čin, u něhož to trestní zákon ve zvláštní části dovoloval. V souladu s ustanovením § 29 odst. 3 trestního zákona ve znění účinném do 31. prosince 1993 tak bylo možné trest odnětí svobody na doživotí uložit pouze pachateli, který:

- spáchal trestný čin vraždy podle § 219 odst. 2 trestního zákona, nebo
- jenž při trestném činu vlastizrady (§ 91 trestního zákona), teroru podle § 93 nebo § 93a odst. 3 trestního zákona, obecného ohrožení podle § 179 odst. 3 trestního zákona nebo genocidia (§ 259 trestního zákona) zavinil smrt jiné osoby úmyslně, a to za splnění níže uvedených podmínek:

- stupeň nebezpečnosti takového trestného činu pro společnost byl mimořádně vysoký s ohledem na zvlášť zavrženíhodný způsob provedení činu nebo na zvlášť zavrženíhodnou pohnutku nebo na zvlášť těžký a těžko napravitelný následek;
- uložení takového trestu vyžadovala účinná ochrana společnosti a
- neexistovala naděje, že by pachatele bylo možné napravit trestem odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let.

Jak je zřejmé z výše uvedeného, pro uložení trestu doživotního trestu bylo v souladu s příslušným ustanovením trestního zákona (§ 29) ve znění účinném od 1. července 1990 do 31. prosince 1993 nutné, aby byly zde uvedené podmínky splněny kumulativně. Vedle stanovení podmínek ukládání trestu odnětí svobody na doživotí byly novelou trestního zákona zákonem č. 175/1990 Sb. s účinností od 1. července 1990 zakotveny podmínky podmíněného propuštění z tohoto trestu, a to v ustanovení § 62 odst. 2 trestního zákona. V souladu s nimi bylo možné osobu odsouzenou k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí podmíněně propustit až po nejméně dvaceti letech výkonu tohoto trestu.

Další novela, která se dotkla trestu odnětí svobody na doživotí, byla provedena zákonem č. 290/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích, jež nabyla účinnosti k 1. lednu 1994. Touto novelou bylo do § 29 odst. 1 trestního zákona doplněno ustanovení, podle něhož byl soud společně s uložením doživotního trestu odnětí svobody oprávněn rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznicí se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává. Zmíněné ustanovení sledovalo účinnější ochranu společnosti před zvláště nebezpečnými pachateli.

V souvislosti s ukládáním trestu odnětí svobody na doživotí je možno dále zmínit ustanovení § 39a trestního zákona, které stanovovalo podmínky zařazování odsouzených do jednoho ze čtyř základních typů věznic. Jak vyplývá z ustanovení § 39a odst. 2 písm. d) ve spojení s ustanovením § 39a odst. 3 in fine trestního zákona, byl soud povinen pachatele, jemuž byl uložen trest odnětí svobody na doživotí, zařadit do věznice se zvýšenou ostrahou.

Dnem 1. září 1995 vstoupila v účinnost další novela trestního zákona, která byla provedena zákonem č. 152/1995 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon České národní rady č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, a zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Tato novela mimo jiné do trestního zákona včlenila § 39b, podle jehož odst. 4 písm. a) nebylo možno odsouzeného, kterému byl uložen výjimečný trest (tj. i trest odnětí svobody na doživotí), přearadit z věznice se zvýšenou ostrahou do mírnějšího typu věznice (o jeden stupeň, čili do věznice s ostrahou), pokud tento nevykonal alespoň 10 let tohoto trestu.

Ke změně podmínek pro ukládání trestu odnětí svobody na doživotí došlo s účinností od 1. ledna 2002, a to v souvislosti s novelou trestního zákona provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Podle novelizovaného znění ustanovení § 29 trestního zákona ve znění účinném od 1. ledna 2002 bylo možno uložit trest odnětí svobody na doživotí jen pachateli, který:

- spáchal trestný čin vraždy podle ustanovení § 219 odst. 2 trestního zákona, nebo
- při trestném činu vlastizrady (§ 91 trestního zákona), teroru podle § 93 nebo § 93a odst. 3 trestního zákona, obecného ohrožení podle § 179 odst. 3 trestního zákona nebo genocidia (§ 259 trestního zákona) zavinil smrt jiné osoby úmyslně, a to za podmínek, že:
 - stupeň nebezpečnosti takového trestného činu pro společnost byl mimořádně vysoký s ohledem na zvlášť zavrženíhodný způsob provedení činu nebo na zvlášť zavrženíhodnou pohnutku nebo na zvlášť těžký a těžko napravitelný následek, a

- uložení takového trestu vyžadovala účinná ochrana společnosti nebo nebyla naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody v sazbě nad patnáct až do dvaceti pěti let.

Zatímco novelizované ustanovení § 29 odst. 3 trestního zákona ve znění účinném od 1. ledna 2002 nijak nezměnilo okruh trestných činů, za které mohl soud trest odnětí svobody na doživotí uložit, došlo ke změně podmínek, za kterých tak mohl učinit. Citované ustanovení ve znění účinném do 31. prosince 2001 uložení tohoto trestu umožňovalo pouze tehdy, pokud byly kumulativně splněny veškeré podmínky uvedené v ustanoveních § 29 odst. 3 písm. a) až c). Dosavadní podmínka uvedená v ustanovení § 29 odst. 3 písm. a) trestního zákona zůstala nezměněna, další podmínky, do 31. prosince 2001 uvedené v ustanovení § 29 odst. 3 písm. b) a c) trestního zákona byly sloučeny do ustanovení § 29 odst. 3 písm. b) trestního zákona ve znění účinném od 1. ledna 2002, přičemž u podmínek zde uvedených postačovalo k uložení doživotního trestu odnětí svobody jejich alternativní naplnění. Uvedené změny na jedné straně znamenaly uvolnění podmínek pro ukládání doživotního trestu, na straně druhé soudům poskytovala větší prostor pro diferenciaci při ukládání trestů.

Zákon č. 265/2001 Sb. přinesl ve vztahu k doživotním trestům odnětí svobody i významnou procesní změnu, která se promítla s účinností od 1. ledna 2002 do ustanovení § 265a odst. 2 trestního řádu. Toto ustanovení zakotvilo přípustnost dovolání, kterým je možné napadnout pravomocné rozhodnutí soudu ve věci samé, jestliže soud rozhodl ve druhém stupni a zákon to připouští. Rozhodnutím ve věci samé se rozumí i rozsudek, jímž byl obviněný uznán vinným a uložen mu trest odnětí svobody na doživotí.

Další rozšíření možnosti uložit doživotní trest odnětí svobody přinesla novela trestního zákona, jež byla provedena s účinností od 1. září 2006 zákonem č. 320/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů. Tento připojil k dosavadním třem odstavcům § 29 odst. 4, který umožnil uložit předmětný trest za podmínek uvedených v ustanovení § 29 odst. 3 trestního zákona rovněž pachateli, který se dopustil některého z níže uvedených trestných činů, a to za předpokladu, že se jej dopustil opakovaně a byl již pro takový trestný čin potrestán:

- trestný čin ublížení na zdraví podle ustanovení § 222 odst. 3 trestního zákona;

- trestný čin loupeže podle ustanovení § 234 odst. 3 trestního zákona;
- trestný čin braní rukojmí podle ustanovení § 234a odst. 3 trestního zákona;
- trestný čin vydírání podle ustanovení § 235 odst. 4 trestního zákona;
- trestný čin znásilnění podle ustanovení § 241 odst. 4 trestního zákona
- trestný čin pohlavního zneužívání podle ustanovení § 242 odst. 4 trestního zákona.

3.2 Doživotní trest podle zákona č. 40/2009 Sb.

Dnem 1. ledna 2010 vstoupil v souvislosti s rektifikací trestního práva u nás v účinnost zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“). Zde jsou v ustanovení § 54 uvedeny základní podmínky pro ukládání výjimečného trestu, jímž se rozumí vedle trestu odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let i trest odnětí svobody na doživotí. Jak vyplývá z ustanovení § 54 odst. 1 věta druhá trestního zákoníku, lze výjimečný trest (tedy i trest odnětí svobody na doživotí) uložit pouze za zvlášť závažný zločin, u kterého to trestní zákon dovoluje. Taxativní výčet těchto zvlášť závažných zločinů je obsažen v ustanovení § 54 odst. 3 trestního zákoníku, kde jsou uvedeny následující:

- vražda podle ustanovení § 140 odst. 3 trestního zákoníku;
- při spáchání zvlášť závažného zločinu obecného ohrožení podle ustanovení § 272 odst. 3 trestního zákoníku, vlastizrada (§ 309 trestního zákoníku), teroristický útok podle ustanovení § 311 odst. 3 trestního zákoníku, teror (§ 312 trestního zákoníku), genocidium (§ 400 trestního zákoníku), útok proti lidskosti (§ 401 trestního zákoníku), použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje podle ustanovení § 411 odst. 3 trestního zákoníku, válečná krutost podle ustanovení § 412 odst. 3 trestního zákoníku, perzekuce obyvatelstva podle ustanovení § 413 odst. 3 trestního zákoníku nebo zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků podle ustanovení § 415 odst. 3 trestního zákoníku zavinil úmyslně smrt jiné osoby, a to za podmínek, že:
 - je takový zvlášť závažný zločin s ohledem na zvlášť zavrženíhodný způsob provedení činu nebo na zvlášť zavrženíhodnou pohnutku či na zvlášť těžký a těžko napravitelný následek mimořádně závažný a

- uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo neexistuje naděje, že by bylo možné pachatele napravit trestem odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let.

Srovnáme-li právní úpravu ukládání doživotního trestu odnětí svobody podle trestního zákona účinného do 31. prosince 2009 s právní úpravou téhož institutu podle trestního zákoníku účinného od 1. ledna 2010, pak zjistíme, že stávající právní úprava nepřevzala ustanovení § 29 odst. 4 trestního zákona, podle kterého bylo možné uložit trest odnětí svobody mimo jiné i pachatelům, kteří se opakovaně dopustili, ačkoliv již byli pro takový trestný čin potrestáni, trestných činů ublížení na zdraví podle ustanovení § 222 odst. 3 trestního zákona, loupeže podle ustanovení § 234 odst. 3 trestního zákona, braní rukojmí podle ustanovení § 234a odst. 3 trestního zákona, vydírání podle ustanovení § 235 odst. 4 trestního zákona, znásilnění podle ustanovení § 241 odst. 4 trestního zákona a pohlavního zneužívání podle ustanovení § 242 odst. 4 trestního zákona.

Zákonodárce zde odstranil určitou nelogičnost předchozí právní úpravy, která umožňovala postih doživotním trestem odnětí svobody typově méně nebo maximálně stejně závažných trestných činů navíc spáchaných z nedbalosti v porovnání např. s vraždou dle ustanovení § 219 odst. 1 trestního zákona, která byla úmyslným trestným činem a za kterou hrozil pachateli trestní postih spočívající v uložení trestu odnětí svobody v rozpětí od 10 do 15 let. Tato disproporce byla předmětem odborných debat ještě za účinnosti této právní úpravy (srovnej např. Kalvodová, 2007, s. 106 aj.).

Naproti tomu stávající právní úprava obsahuje možnost uložení trestu odnětí svobody na doživotí v takových případech, ve kterých to podle právní úpravy předchozí nebylo možné. Jedná se o případy spáchání zvláště závažných zločinů použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje podle ustanovení § 411 odst. 3 trestního zákoníku, válečná krutost podle ustanovení § 412 odst. 3 trestního zákoníku, perzekuce obyvatelstva podle ustanovení § 413 odst. 3 trestního zákoníku nebo zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků podle ustanovení § 415 odst. 3 trestního zákoníku, jsou-li splněny další zákonem stanovené podmínky.

Jestliže soud ukládá trest odnětí svobody na doživotí, je současně v souladu s ustanovením § 54 odst. 4 trestního zákoníku fakultativně oprávněn rozhodnout, že doba výkonu trestu ve

věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění nezapočítává do doby výkonu trestu.

V souladu s ustanovením § 56 odst. 2 písm. d) ve spojení s ustanovením § 56 odst. 3 trestního zákoníku se pachatel, kterému byl uložen trest odnětí svobody na doživotí, vždy zařadí (obligatorně) do věznice zvýšenou ostrahou. Během výkonu trestu odnětí svobody je soud oprávněn rozhodnout o přeřazení odsouzeného do věznice s ostrahou. Podmínky přeřazení doživotně odsouzeného do věznice s ostrahou jsou uvedeny v ustanovení § 57 trestního zákoníku:

- chování odsouzeného a způsob, jakým plní své povinnosti, musí odůvodňovat závěr, že přeřazení přispěje k jeho nápravě;
- odsouzený vykonal alespoň deset let tohoto trestu.

Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí je možné podle ustanovení § 88 odst. 5 trestního zákoníku až po minimálně dvaceti letech výkonu tohoto trestu, nehrozí-li s ohledem k okolnostem činu, za který byla osoba k takovému trestu odsouzena, a k povaze její osobnosti opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvláště závažného zločinu. Ustanovení § 91 odst. 4 věta druhá trestního zákoníku výslovně stanoví, že opětovné podmíněné propuštění z výjimečného trestu odnětí svobody na doživotí je vyloučeno.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. DOŽIVOTNÍ TREST ODNĚTÍ SVOBODY V PRAXI

Doposud se výklad zaměřoval pouze na právní podmínky ukládání trestu odnětí svobody na doživotí, ať již v historii nebo podle stávající právní úpravy. Předmětem této kapitoly bude jeho výkon podle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o VTOS“).

4.1 Počty doživotně odsouzených u nás

Vězeňská služba České republiky (dále jen „VS ČR“) statisticky eviduje doživotní tresty od roku 1995. Věznice jsou u tohoto typu odsouzených střídány v závislosti na bezpečnostním hledisku a potřebách VS ČR, proto neexistuje přehled o tom, kde a kolik odsouzených s tímto druhem trestu a v jakých letech vykonávalo svůj doživotní trest, poněvadž odsouzený mohl být během jednoho roku přemístěn i několikrát. Počty vězňů odpykávajících si trest odnětí svobody na doživotí jsou uvedeny v tabulce 1.

Tabulka 1: Počty doživotně odsouzených vězňů u nás v letech 1990 až 2010

rok	Muži	Ženy	Celkem
1990 - 1995	8	0	8
1996	11	0	11
1997	14	0	14
1998	14	0	14
1999	16	0	16
2000	19	1	20
2001	21	1	22
2002	24	1	25
2003	25	1	26
2004	28	2	30
2005	29	3	32
2006	29	3	32
2007	29	3	32
2008	31	2	33
2009	36	2	38
2010 k 23.3.	37	2	39

Zdroj: Vězeňská služba ČR

Tabulka 2: Přehled doživotně odsouzených vězňů v České republice

Datum	Jméno odsouzeného	Skutek, za který byl odsouzen
8. září 1988 srpen 1990	Zdeněk Vocásek	brutální dvojnásobná vražda a pokus o vraždu (změněn původně uložený trest smrti)
1990	Jaroslav Malý	vražda tří náhodně vybraných lidí v roce 1986 (změněn původně uložený trest smrti)
2. února 1993	Tibor Polgári Miloš Uriga Andrej Harvan	usmrcení pěti lidí při útěku z věznice v Leopoldově na Slovensku v listopadu 1991
30. června 1995	Josef Kott Michal Kutílek	v květnu 1990 během šestadvaceti hodin zastřelili vrátného v Nýřanech, v lese u Zbiroha brutálně ubodali dvě šestnáctileté studentky, v Praze zastřelili taxikáře a na parkovišti u motorestu Tři sudy střelili do hlavy anglického řidiče kamionu
25. ledna 1996	Stanislav Večeřa	pohlavní zneužití a vražda spáchané zvlášť surovým a trýznivým způsobem
16. února 1996	Jaroslav Zezula	dvojnásobná vražda
18. července 1996	Juraj Kučerák	dvě brutální vraždy
14. srpna 1996	Bohumil Vacík	vražda strážného Pozemních staveb v Sokolově a tří Vietnamců
18. dubna 1997	Ludvík Černý Vladimír Kuna	sérii vražd z let 1991 až 1993, jejichž oběti byly nalezeny na dně Orlické přehrady
září 1997	Zdeněk Maleček	ubodání dvačtyřicetileté ženy
10. října 1997	Alexandr Dřímál	vražda družky a jejího syna
21. dubna 1998	Jan Uhliar	vražda syna a manželky
23. června 1998	Jiří Kajínek	nájemná vraždy podnikatele Štefana Jandy a jeho osobního strážce Juliána Pokoše
18. září 1998	Oto Biederman	pět vražd v případě tzv. kolínského gangu
13. dubna 1999	Martin Vlasák	zastřelení taxikáře a pracovníka čerpací stanice v květnu 1998
27. května 1999	Ivan Roubal	vraždy šestašedesátiletého muže a dvou majitelů autopůjčovny
26. listopadu 1999	Stanislav Lacko	surová vražda sedmdesátileté ženy
17. července 2000	Miroslava Kukacková	potvrzen rozsudek doživotního vězení vynesený německým soudem za to, že nechala zavraždit svého německého manžela, s nímž se seznámila na inzerát (odsouzená zažádala o jeho výkon v ČR)

15. listopadu 2000	Qiu Zhang	za vraždu tří Číňanů a pokus o vraždu dvouměsíčního dítěte.
18. října 2001	Vladimír Herbrych	v květnu 2000 znásilnil a uškrtil ručníkem devětašedesátiletou ženu
9. října 2001	Vladimír Bayer	uškrzení své neteři
6. listopadu 2001	Josef Schottenhammel	brutální a zákeřná napadení dvou žen, která skončila vraždou a pokusem o ni
5. listopadu 2002	Václav Schejbal	v únoru 2002 sekerou brutálně ubil svou sousedku
19. srpna 2003	Dušan Kazda	brutální vražda pětasedmdesátiletého faráře z Dubu nad Moravou na Olomoucku a pokus o vraždu taxikáře
26. dubna 2004	Jaroslav Stodola Dana Stodolová	vraždy osmi lidí
9. září 2004	Jaroslava Fabiánová	vraždy dvou mužů v roce 2003
6. října 2004	Miloslav Sláma	loupežné vraždy tří pražských důchodkyň, čtyři pokusy o ně a další činy
23. listopadu 2004	Petr Zápotocký	vražda třiasedmdesátileté Květoslavy Šátkové z Cerhenic na Kolínsku v říjnu 2003
22. února 2005	Jaroslav Hejna	loupežná vražda tří mužů
7. dubna 2005	Miloslav Širůček	vražda rodičů a mladšího bratra
12. dubna 2006	Viktor Kalivoda	zastřelení manželského páru v lese u Nedvědic na Brněnsku a podnikatele na Kladensku v roce 2005
6. prosince 2007	Jaroslav Steinbauer	uškrzení dvou dívek
21. února 2008	Petr Zelenka	v květnu až září 2006 zabil v nemocnici v Havlíčkově Brodě sedm pacientů a u dalších deseti se o vraždu podáním léku Heparin pokusil

Zdroj: DOKUMENT: Přehled doživotně odsouzených. Online. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/dokument-prehled-dozivotne-odsouzenych-ffc-/prilohy.asp?c=A060412_164650_prilohy_cen

Z údajů uvedených v tabulce 1 je zřejmé, že za sledované období dochází k pozvolnému nárůstu počtu osob, které vykonávají trest odnětí svobody na doživotí, a to z původních osmi v letech 1990 až 1995 na třicet devět v roce letošním. Přehled většiny doživotně odsouzených je chronologicky včetně stručné charakteristiky jimi spáchaných skutků uveden v tabulce 2.

4.2 Výkon trestu odnětí svobody na doživotí

Výkon trestu odnětí svobody na doživotí se řídí zákonem o VTOS. Výkonem trestu je podle něj sledováno dosažení účelu trestu odnětí svobody ve smyslu trestního zákona prostředky, které jsou v tomto zákoně stanoveny. Střežení odsouzených, dozor nad nimi, metody zacházení s odsouzenými a stanovené podmínky výkonu trestu jsou zajišťovány Vězeňskou službou České republiky (dále jen „Vězeňská služba“).

Výkon trestu odnětí svobody musí obecně splňovat následující podmínky:²⁵

- lze jej vykonávat způsobem respektujícím důstojnost osobnosti odsouzeného a omezujícím škodlivé účinky zbavení svobody, avšak který zároveň neohrožuje potřebu ochrany společnosti;
- je nutno jednat s odsouzenými tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a umožní-li to doba výkonu trestu, je nutno s nimi dále jednat tak, aby u nich byly podporovány takové postoje a dovednosti, jež jim pomohou k návratu do společnosti a umožní po propuštění vést soběstačný život v souladu se zákonem

Škodlivými účinky zbavení svobody se nejčastěji na základě penologických výzkumů i poznatků z praxe rozumí (Kuchta, Válková a kol, 2005, s. 213):

- v prostředí výkonu trestu dochází ke kumulaci osob vyznačujících se větší či menší mírou sociální poruchovosti chování, jež jsou velmi často ve vzájemné interakci;
- odsouzený se adaptuje na vězeňskou subkulturu, dochází k jeho přijetí vězeňskou subkulturou, s čímž souvisí „přiučení“ se další kriminalitě (tento jev bývá označován pojmem „prizonizace“);
- racionalizační mechanismy zakořeněné ve vězeňské subkultuře brání velmi často k přijetí zodpovědnosti za spáchaný trestný čin; racionalizace je vyvolána pocity nespravedlnosti, tvrdosti trestu, pocity bezpráví a zatrpklostí;

²⁵ Viz ustanovení § 2 zákona o VTOS

- minimum příležitostí k přijetí zodpovědnosti za volbu alternativ chování vyplývající z převažujícího vnějšího řízení, vznik heteronomní morálky;
- jde o prostředí s nedostatkem vhodných pozitivních podnětů, jež by odsouzeného stimulovaly ke změně chování a přijetí odpovědnosti za vlastní způsob života;
- dochází k přetrhání pozitivních sociálních vazeb odsouzeného s rodinou, přáteli, s prostředím zaměstnání, zájmů, které se mu nezdá nepodaří plnohodnotně či vůbec opět navázat;
- výkon trestu je možno charakterizovat v případě nedostatečných pracovních aktivit, inertnosti odsouzeného k penitenciárním podnětům, v případě sebepoškozování, které směřuje k invaliditě, či při zranění spoluodsouzeným jako „plynutí času“;
- při dlouhodobých a při opakovaných trestech odnětí svobody zesiluje negativní vliv prizonizace;
- pobyt ve vězení se do psychiky odsouzeného negativně promítá ve snižování hodnoty sebe samého, současně se zmenšuje rozsah sociálního fungování odsouzeného;
- stigmatizace nálepkou kriminálního, která je na překážku sociální reintegraci;
- ochrana společnosti skrze věznění pachatele je limitována délkou trestu, nedojde-li ke změně jeho chování a ke změně jeho vztahu k sociálnímu prostředí.

Trest odnětí svobody na doživotí je vykonáván ve věznicích Mírov a Valdice, jejichž zprávu vykonává v souladu se zvláštním zákonem Vězeňská služba. Jedná se o věznice se zvýšenou ostrahou. Ženy vykonávají trest odnětí svobody na doživotí na oddělení se zvýšenou ostrahou ve věznici v Opavě. Odsouzení k doživotnímu trestu vykonávají trest zásadně v oddělení, které má zesílené stavebně technické zabezpečení.

Z vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „vyhláška, kterou se vydává řád výkonu trestu“) vyplývá, že odsouzeným na doživotí může být umožněno navštěvovat kulturní a společenské místnosti v době stanovené vnitřním řádem společně s dalšími odsouzenými. Tito odsouzení pracují obvykle na pracovištích uvnitř oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. Během vycházek mohou být odsouzení na doživotí pou-

táni, a to ve zvlášť odůvodněných případech. Jejich návštěvy bývají obvykle prováděny za přímého dohledu příslušníka Vězeňské služby.

V případě osob odsouzených k doživotnímu trestu odnětí svobody musí vnitřní řád věznic, obsah a formy zacházení s těmito odsouzenými rovněž k povaze tohoto trestu a nebezpečnosti odsouzených. Z toho důvodu probíhají návštěvy, vycházky a výkon kázeňských trestů většinou diferencovaně od ostatních odsouzených. Odsouzení k doživotnímu trestu bývají taktéž ubytováváni zpravidla po jednom. Cela, v níž si odsouzení na doživotí odpykávají svůj trest, je vyobrazena na obrázku 1. U odsouzených k doživotnímu trestu není možné přerušit výkon trestu, stejně jako není možné tomuto odsouzenému udělit kázeňskou odměnu, která spočívá v povolení dočasně opustit věznici v souvislosti s návštěvou či s programem zacházení.

Obrázek 1: Cela pro doživotně odsouzené vězně

ZÁVĚR

Kriminalita a boj s ní náleží k lidským dějinám již od úsvitu dějin. Jedním z nejstarších trestů, který je uplatňován vůči pachatelům trestné činnosti, je trest odnětí svobody. Ve vztahu k pachatelům závažných trestných činů býval a je uplatňován (vedle trestu smrti) trest odnětí svobody na doživotí. Smyslem tohoto trestu je především ochrana pachatele závažného trestného činu, u něhož není předpoklad, že by u něj mohlo dojít k nápravě, která by umožňovala jeho zařazení do běžného života, který žije zbytek společnosti.

Ve středověku bývalo věznění využíváno spíše jako zajišťovací institut, kterým mělo být zajištěno, že pachatel zločinu neunikne od výkonu trest, jenž mu byl za tento zločin uložen. Velmi často se jednalo o trest smrti, který býval prováděn různými metodami. V novověku byl právě trest smrti v řadě případů nahrazen dlouhotrvajícími tresty odnětí svobody i trestem doživotním. Tento býval vykonáván za poměrně náročných podmínek, které bývaly navíc zostřovány různými opatřeními. Doživotní trest odnětí svobody u nás existoval až do roku 1962, kdy byl v souvislosti s rekodifikací trestního práva provedenou zákonem č. 140/1961 Sb. ze systému trestů vypuštěn.

K jeho opětovnému začlenění došlo v roce 1990, kdy jím byl nahrazen trest smrti, který byl v návaznosti na mezinárodně právní dokumenty i na ustanovení Listiny základních práv a svobod o nepřipustnosti trestu smrti v tomto roce zrušen. Následně došlo k vývoji podmínek pro jeho ukládání, které směřovaly k lepší možnosti diferenciací trestů ukládaných pachatelům závažných trestných činů. V současnosti právní úprava ukládání a výkonu doživotních trestů odnětí svobody vychází ze zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Na něj navazuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů a vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. K současné právní úpravě je možno konstatovat, že je v porovnání s tou předchozí více vyvážená a odstranila tak některé nelogičnosti, kdy bylo možné uložit trest odnětí svobody na doživotí i v méně závažných případech, ačkoliv za některé případy úmyslného zabití uložení tohoto trestu nebylo možné. Lze tak vyslovit názor, že stávající právní úprava trestu odnětí svobody na doživotí je formulována optimálně a není nutné v ní provádět nějaké zásadní úpravy.

V současnosti u nás vykonává doživotní trest odnětí svobody celkem 39 vězňů. Tito vykonávají trest ve věznicích se zvýšenou ostrahou. Muži tento trest vykonávají ve věznicích Mírov a Valdice, ženy pak na oddělení se zvýšenou ostrahou ve věznici v Opavě. Vzhledem k charakteru těchto odsouzených jsou vnitřní řád věznic, obsah a formy zacházení s nimi přizpůsobeny povaze doživotního trestu a nebezpečnosti odsouzených.

RESUMÉ

Doživotní trest odnětí svobody, který stojí v centru pozornosti této práce, je dosti často diskutovaným problémem, a to již jen v souvislosti s neutuchajícími debatami o možnosti znovuoobnovení trestu smrti, kterému je alternativou. Ukládání tohoto trestu je plně v souladu s účelem a funkcemi trestu. S ohledem na pachatele, kteří se dopouštějí trestných činů, za něž lze tento trest uložit, je hlavní funkcí tohoto trestu ochrana členů společnosti před jejich pachateli, poněvadž jejich náprava je silně ztížena. Z historického exkurzu k ukládání trestu odnětí svobody na doživotí vyplynulo, že tento trest měl v našem právu v moderních dějinách své místo vždy. Výjimkou bylo pouze období let 1962 až 1990, kdy v tehdejších trestním zákoně nebyl obsažen a namísto něj bylo užíváno trestu smrti. Do systému trestního práva se tak dostal až v souvislosti s rozsáhlými reformami trestního práva, k nimž začalo docházet po roce 1989, a které byly završeny rekodifikací trestního zákona, k níž došlo přijetím zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2010. Zatímco téměř dvacetiletý vývoj institutu trestu odnětí svobody na doživotí probíhal ve znamení postupného (mnohdy nesystémového) rozšiřování okruhu pachatelů, kterým bylo možné tento trest uložit, rekodifikace ukládání tohoto trestu vymezila tak, aby jeho ukládání bylo možné pouze za opravdu závažné zločiny, které jsou na zhruba stejném stupni společenské škodlivosti.

ANOTACE

Bakalářská práce na téma „Historie doživotních trestů v České republice“ řeší palčivou problematiku trestu odnětí svobody, v daném případě uloženého na doživotí. Nejprve je zde vymezen pojem trestu a následně rozebrány funkce a účel trestu. Druhá kapitola je zaměřena na vývoj doživotního trestu vězení na našem území do roku 1990. Třetí kapitola se zabývá vývojem doživotního trestu odnětí svobody v našich nejmodernějších dějinách, tj. po roce 1990 až do současnosti, kdy je právní úprava dána trestním zákoníkem, jenž nabyl účinnosti dne 1. ledna 2010. V poslední kapitole je pozornost věnována výkonu trestu odnětí svobody na doživotí v praxi.

Klíčová slova:

trest odnětí svobody na doživotí, výkon trestu odnětí svobody, pojem trestu, funkce trestu, účel trestu

ANOTATION

The bachelor degree thesis on the „History of Life Imprisonment in the Czech Republic“ deals with the burning issues of imprisonment sentence, in this particular case life imprisonment. At the beginning, there is a definition of the concept of punishment, and following that the author analyses the functions and purpose of the punishment. The second chapter is focused on the development of life imprisonment in this country until 1990. The third chapter deals with the development of imprisonment in our recent history, after 1990 to date when the legal regulation is stipulated in the Criminal Code effective as of January 1, 2010. In the last chapter, attention is given to the execution of life imprisonment in practice.

Key words:

life imprisonment, execution of imprisonment, concept of punishment, function of punishment, purpose of punishment

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.
- [2] Dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 č. 17/1945 Sb., o Národním soudu.
- [3] Dekret prezidenta republiky ze dne 31. července 1945 č. 38/1945 Sb., o přísném trestání drancování.
- [4] DOKUMENT: Přehled doživotně odsouzených. 12. dubna 2006. Online. [citováno 5. dubna 2010]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/dokument-prehled-dozivotne-odsouzenych-ffc-/prilohy.asp?c=A060412_164650_prilohy_cen
- [5] JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, 1216 s. ISBN 978-80-87212-22-6
- [6] KALVODOVÁ, V. *Trest odnětí svobody na doživotí*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 92 s. ISBN 80-210-1197-1
- [7] KALVODOVÁ, V. Výjimečný trest v procesu reformy trestního práva hmotného. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum. ISSN 0323-0619, 2007, vol. 2007, no. 2, s. 103-108.
- [8] KARABEC, Z. Účel trestání. *Kriminalistika*, 2000, č. 2.
- [9] KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, XXIV, 544 s. ISBN 80-7179-813-4
- [10] KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, XXII, 546 s. ISBN 80-7179-813-4
- [11] SOTOLAŘ, A., VÁLKOVÁ, H. Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí. *Právní rozhledy*, 1999, č. 12.
- [12] ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon: komentář. I. díl, (§1 až § 90)*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, XXI, 721 s. ISBN 80-7179-896-7

- [13] Ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.
- [14] Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů.
- [15] VLČEK, E. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 67 s. ISBN 80-210-0791-5
- [16] Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- [17] Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.
- [18] Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích
- [19] Zákon č. 134/1855 ř. z., o opatřeních proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin a obecně nebezpečnému zacházení s nimi.
- [20] Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.
- [21] Zákon č. 165/1946 Sb., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou.
- [22] Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- [23] Zákon č. 19/1855 ř. z., k vojenskému trestnímu zákonu o zločinech a přečinech.
- [24] Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky.
- [25] Zákon č. 269/1919 Sb. z. a n., o padělání peněz a cenných papírů.
- [26] Zákon č. 40/1948 Sb., o trestní ochraně proti požárům.
- [27] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- [28] Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky.
- [29] Zákon č. 562/1919 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění.
- [30] Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.
- [31] Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

- [32] Zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní.
- [33] Zákon č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním (trestní řád správní).
- [34] Zákon č. 91/1934 Sb. z. a n., o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

- ř. z. Říšský zákoník
- Sb. z. a n. Sbírka zákonů a nařízení
- Úř. věst. čsl. Úřední věstník československý